

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ УКРАЇНИ І МЕДІА: ДО ПОРОЗУМІННЯ ЧЕРЕЗ ТОЛЕРАНТНІСТЬ

Посібник
для журналістів
та журналісток

Діана Дуцик
Максим Дворовий

Европейський Союз та Рада Європи працюють разом для підтримки свободи медіа в Україні

Фінансується
Европейським Союзом
та Радою Європи

Впроваджується
Радою Європи

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ УКРАЇНИ І МЕДІА: ДО ПОРОЗУМІННЯ ЧЕРЕЗ ТОЛЕРАНТНІСТЬ

Посібник для журналістів
та журналісток

Автори:

Діана Дуцик

Максим Дворовий

Европейський Союз та Рада Європи працюють разом для підтримки свободи медіа в Україні

Фінансується
Европейським Союзом
та Радою Європи

COUNCIL OF EUROPE

Впроваджується
Радою Європи

*Це видання розроблено в межах Проєкту Ради Європи
«Зміцнення свободи медіа, доступу до інформації
та посилення системи Суспільного мовлення в Україні»
та опубліковано за підтримки Спільного Проєкту
Європейського Союзу та Ради Європи
«Європейський Союз та Рада Європи працюють
разом для підтримки свободи медіа в Україні».*

Думки та позиції, викладені у посібнику,
не обов'язково відображають офіційні позиції
Європейського Союзу та Ради Європи.

Відтворення цього матеріалу
дозволяється для некомерційних цілей
та за умови зазначення джерела.

Фото Shutterstock
Верстка та дизайн
обкладинки: ANIMAR UKRAINE

Видано Радою Європи
F-67075 Strasbourg CEDEX

www.coe.int

Рада Європи, грудень 2019 р.

Українське видання

**Посібник для
журналістів
та журналісток
Національні меншини
України і медіа: до
порозуміння через
толерантність**

Усі права захищено

Автори:
**Діана Дуцик
Максим Дворовий**

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ 1. Мовлення для національних меншин: міжнародні стандарти та українське законодавство	11
Розділ 2. Як висвітлювати тему національних меншин	27
Розділ 3. Де шукати інформацію	49
Розділ 4. Досвід інших країн	61
Словник термінів	69

За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року, на території України проживають представники понад 130 національностей і народностей. У національному складі населення переважна більшість – українці, чисельність яких становила на 2001 рік 37541,7 тис. осіб, або 77,8% від загальної кількості населення. Друге місце за чисельністю посідали росіяни. Їхня кількість – 8334,1 тис. осіб, або 17,3%. У п'ятірку найбільших національних спільнот, які проживають на території України, разом із росіянами, входять білоруси, молдавани, кримські татари та болгари. У другу п'ятірку – угорці, румуни, поляки, євреї, вірмени.

Україна як держава через Конституцію та закони гарантує всім народам, національним групам, громадянам, які проживають на її території, рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права. Дискримінація за національною ознакою заборонена і карається відповідно до закону.

Загалом Україна, поставши як незалежна держава в 1991 році, змогла уникнути внутрішніх конфліктів на національному ґрунті. Проте ставлення до інших національних груп в українському суспільстві не ідеальне. Соціологічне дослідження «Релігія та національна приналежність в Центральній та Східній Європі», яке провів Pew Research Center у 18 країнах у 2015-2016 рр. (одна із масштабних глобальних розвідок на цю тему останнього часу), демонструє, що Україна ще має багато чого зробити для підняття рівня толерантності в українському суспільстві. Так, за даними цього дослідження, 51% опитаних громадян України вважають, що краще, коли суспільство складається із людей різних національностей та різного віросповідання, проте 35% респондентів навпаки вважають, що краще, коли суспільство однорідне (складається із людей однієї національності та сповідує одну релігію). Так, 68% опитаних не готові прийняти ромів як членів родини, 55% – як сусідів і 17% – як громадян України. Мусульман як членів родини не готові прийняти 48% респондентів, 25% – як сусідів, а 18% – як співгромадян. Краще ставлення до євреїв, водночас рівень толерантності до представників цієї національності теж низький: 29% опитаних не готові їх бачити членами своєї родини, 13% – сусідами і лише 5% – співгромадянами¹.

Толерантність формується під впливом цілого комплексу чинників. Медіа в цьому процесі відіграють одну із ключових ролей. Значною мірою саме від них залежить формування комунікаційних практик всередині суспільства між різними групами, а відповідно і суспільний клімат загалом. У Люблянських рекомендаціях щодо інтеграції різноманітних суспільств, розроблених Верховним комісаром ОБСЄ у справах національних меншин, окрім підтримки

¹ Pew Research Center. Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe (2017, May 10).

URL: <http://www.pewforum.org/2017/05/10/religious-belief-and-national-belonging-in-central-and-eastern-europe/>

визнання культури, ідентичності та політичних інтересів меншин, рекомендовано забезпечити налагодження спілкування та взаємодії між різними етнічними спільнотами².

В українських медіа надзвичайно мало матеріалів, які розповідають про національні меншини, а національні меншини мало залучені до загальноукраїнського суспільно-політичного дискурсу як на центральному, так і на регіональному рівнях. Представників тих чи інших національностей хіба або згадують у кримінальних хроніках, або ж представляють стереотипно.

Ми хотіли б, щоб українські медіа відкрили для себе тему національних меншин по-новому, сприяючи поширенню толерантності та культури діалогу. Адже будь-яке суспільство збагачується різноманітністю. Саме тому виникла ідея написання цього посібника.

Для кого цей посібник?

✓ Для журналістів системи суспільного мовлення:

насамперед місія налагодження міжетнічного діалогу покладається на суспільного мовника. У Концепції мовлення з тематики національних меншин зазначено, що «ПАТ «НСТУ» інтегрує у своїй діяльності всі спільноти, соціальні верстви та покоління, включно з представниками різних національних меншин, забезпечуючи при цьому повагу до різних ідентичностей і потреб».

✓ Для журналістів інших ЗМІ:

хоча приватні медіа слугують комерційним цілям, а тому вони на перше місце часто ставлять функцію розважання, проте вони мають нести свою частку відповідальності за суспільний клімат та зниження рівня конфліктності. У згаданих вище Люблянських рекомендаціях зазначено, що «приватні засоби масової інформації потрібно заохочувати до усвідомлення того, що вони можуть зробити внесок шляхом розробки та здійснення політики інтеграції як самостійно, так і в партнерстві з іншими діячами».

² Люблянські рекомендації щодо інтеграції різноманітних суспільств. (2012, Листопад).

URL: <https://www.osce.org/uk/node/396689?download=true>

Чому посібник потрібен саме зараз?

«Нам потрібно говорити про національні меншини і діяти превентивно – не чекати, коли спалахне якийсь конфлікт. Говорити й розповідати про них. Так, у них інші культура й традиції, але це нічого не означає. Вони цінують і люблять Україну. Насправді всі ми, незалежно від національності, прагнемо просто кращого життя», – переконана журналістка Олеся Яремчук, авторка проєкту «Наші інші»³.

Як було зазначено вище, в Україні все ще залишається поле для роботи над покращенням рівня толерантності. Про це свідчать не лише соціологічні дослідження, але й низка інцидентів. Так, у 2018 році відбулося кілька нападів на табори ромів. Українські медіа не завжди коректно висвітлювали цю проблему, роздуваючи сенсацію замість знизити градус емоційності. Серйозний вплив на рівень конфліктності має і військова та інформаційна агресія Російської Федерації проти України. Так, деякі проблеми з національним питанням в Україні (як-от питання вивчення української мови представниками угорських та румунських громад на Закарпатті) Росія використовує в своїх інтересах, зокрема й для поглиблення конфліктності між різними національними групами в українському суспільстві. Відповідно роль медіа в цих процесах надзвичайно велика.

«Коли меншини не мають достатнього доступу до засобів масової інформації, це може призвести до напруженості» – зазначено у Люблянських рекомендаціях. «Якщо різноманітні суспільства не мають належної політики інтеграції [зокрема й через діалог у медіа. – *Прим. авт.*], тоді існує небезпека, що різні спільноти, а особливо численні та територіально сконцентровані, можуть все більше відокремлюватися, маючи незначну кількість спільних інтересів або взагалі не маючи їх та не відчуваючи приналежності до суспільства. Таке розділення на паралельні та роз'єднані спільноти є значним ризиком для життєдіяльності та

³ Патрікеєва Н. (2017, Квітень 07). Більшості не існує: як медіа говорять про національні меншини. Medialab.

URL: <http://medialab.online/news/yakshho-my-pro-ny-h-ne-znayemo-to-yak-mozhemo-dopomogty-yak-media-govoryat-pro-menshy-ny/>

стабільності будь-якої багатонаціональної держави» – йдеться в документі.

Що ви знайдете у посібнику?

- ✓ Аналіз міжнародної та української правової бази, яка регулює питання національних меншин.
- ✓ Рекомендації щодо висвітлення тематики національних меншин (питання толерантності, уникання мови ворожнечі та стигматизації, інші етичні та професійні стандарти).
- ✓ Де шукати інформацію щодо теми національних меншин.
- ✓ Словник.

РОЗДІЛ 1

МОВЛЕННЯ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Проблема захисту національних меншин досить гостро постала перед західною цивілізацією після закінчення Першої світової війни, коли з розпадом імперій у Центрально-Східній Європі та появою багатьох нових країн виникла потреба захищати національні меншини у прикордонних територіях. На той час ці питання вирішувалися переважно шляхом укладання двосторонніх договорів між державами-сусідами, що не завжди було ефективним і призвело до низки справ у міжнародних судах – зокрема й у Постійному суді міжнародної справедливості, що був передвісником Міжнародного суду справедливості ООН⁴. Утім, через розвиток технологій на той момент питання мовлення для національних меншин не було настільки гострим.

Це питання суттєво актуалізувалося на початку 1990-х на європейському рівні – що також можна пов'язати з розпадом комуністичного блоку та створенням моноетнічних держав на теренах колишнього СРСР та Балкан. Саме тому на європейському рівні було розроблено значно більше стандартів щодо захисту прав національних меншин під час мовлення – як у рамках Ради Європи, так і в рамках Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ).

⁴ Rights of Minorities in Upper Silesia (Minority Schools), PCIJ, 26 April 1928, Series A, No. 15; Access to German Minority Schools in Upper Silesia (Advisory Opinion), PCIJ, Series A/B, No. 14; Minority Schools in Albania (Advisory Opinion), PCIJ, 6 April 1935, Series A/B, No. 64.

Універсальні стандарти

Варто почати зі статті 27 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1969 року, яка є основою захисту прав меншин на рівні, що охоплює всі держави світу. Вона передбачає, що у тих країнах, де існують етнічні, релігійні та мовні меншості, особам, які належать до таких меншостей, *не може бути відмовлено в праві разом з іншими членами тієї самої групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою*⁵. В рамках документів, розроблених ООН, також варто вказати на Декларацію про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин 1992 року⁶. Вона передбачає право осіб, що належать до меншин, *користуватися досягненнями своєї культури, сповідувати свою релігію та відправляти релігійні обряди, а також користуватися своєю мовою у приватному житті та публічно, вільно та без втручання чи дискримінації у будь-якій формі*, а також обов'язок держав уживати заходів, що забезпечать сприятливі умови для розвитку меншинами своїх культурних особливостей.

Європейське регулювання

На європейському рівні варто починати з положень Європейської конвенції про права людини та протоколів до неї. Стаття 14 Конвенції, яка компліментарна до інших статей документа, включно зі статтею 10, що гарантує свободу вираження поглядів, передбачає обов'язок держав забезпечувати дотримання конвенційних прав без дискримінації за будь-якою ознакою, серед яких – національного походження та належності до національних меншин⁷. Стаття 1 Протоколу 12 до Конвенції

⁵ Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. A/RES/2200 A (XXI). § ст. 27. (1966).

⁶ Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин. A/RES/47/135 (1992).

⁷ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. ETS 5. § ст. 14. (1950).

ввела загальну заборону дискримінації як самостійне положення⁸ – зокрема й задля можливості прямого посилання на цю норму при зверненні до Європейського суду з прав людини. Ці норми, а також стаття 17 Конвенції, яка забороняє зловживання правами і відповідно до практики Європейського суду з прав людини може застосовуватися до мови ворожнечі, дозволяють говорити про наявність ефективного механізму протидії дискримінації на загальноєвропейському рівні. Втім, Рада Європи продовжила розвивати свої стандарти у інших документах, найважливішими з яких є Європейська хартія регіональних та міноритарних мов⁹ та Рамкова конвенція про права національних меншин.

Хартію було прийнято у 1992 році. Хоча вона не передбачає прав для національних меншин як таких¹⁰, документ покладає на держави, що ратифікували Хартію (до них належить і Україна), низку обов'язків щодо забезпечення використання захищених мов у медіа. Зокрема, Україна¹¹ взяла на себе такі зобов'язання в контексті мовлення в рамках статті 11 Хартії:

- ✓ вжити належних заходів для того, щоб радіо- і телеорганізації, що виконують суспільну місію (де-факто – суспільні мовники), транслювали програми регіональними або міноритарними мовами;
- ✓ заохочувати трансляцію телевізійних та радіопрограм регіональними або міноритарними мовами на регулярній основі та/або сприяти такій трансляції;
- ✓ заохочувати створення та поширення аудіальних і аудіовізуальних творів регіональними та міноритарними мовами і/або сприяти такому створенню та поширенню;
- ✓ сприяти професійній підготовці журналістів та

⁸ Протокол №12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. ETS 177. § ст. 1. (2000).

⁹ Щодо коректності перекладу див.: Bowring, B., Antonovych, M. (2008). Ukraine's Long and Winding Road to the Charter. in *The European Charter for Regional or Minority Languages: Legal Challenges and Opportunities*. (pp. 157-182) Strasbourg, France: Council of Europe Publishing.

¹⁰ Європейська хартія регіональних мов або мов меншин та пояснювальна доповідь. ETS 148. с. 24. (1992).

URL: <https://rm.coe.int/belarus-brochure-ua-pdf/16807412ca>

¹¹ Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. №802-IV § п. 4. (2003).

іншого персоналу для засобів масової інформації, які використовують регіональні або міноритарні мови¹².

Також Україна зобов'язалася забезпечити свободу прямого прийому радіо- і телепередач із сусідніх країн, які транслюються регіональними або міноритарними мовами, та не перешкоджати ретрансляції таких радіо- і телепередач¹³.

Рамкову конвенцію про права національних меншин було ухвалено у 1995 році – і вона є більш комплексним документом, спрямованим на забезпечення прав меншин¹⁴. Серед зобов'язань, взятих країнами-сторонами Конвенції, зазначено такі:

- ✓ створення необхідних умов для збереження розвитку, культури та елементів своєї самобутності представниками національних меншин, а також утримання від асиміляції;
- ✓ заохочення атмосфери терпимості та міжкультурного діалогу і вживання ефективних заходів для поглиблення взаємної поваги, взаєморозуміння та співпраці між усіма особами, що проживають у межах їхньої території, зокрема в галузях освіти, культури та засобів масової інформації, а також належний захист представників меншин від дискримінації;
- ✓ забезпечення недискримінації представників національних меншин у доступі до медіа разом із забезпеченням права на свободу вираження поглядів, включно зі свободою поширювати інформацію власною мовою без втручання держави та незалежно від кордонів;
- ✓ забезпечення в рамках законодавства та за наявної змоги можливостей представникам національних меншин створювати та використовувати власні аудіовізуальні та аудіальні медіа;
- ✓ полегшення доступу осіб, які належать до національної меншини, до засобів масової інформації з метою сприяння поглибленню терпимості та розвитку культурного плюралізму, а також забезпечення їхньої ефективної участі в культурному житті.

Ці документи мають обов'язкову силу, однак є дещо

¹² Європейська хартія регіональних мов або мов меншин. ETS 148. § ст. 11. (1992).

¹³ Там само.

¹⁴ Рамкова конвенція про захист національних меншин. ETS 157. (1995).

загальними і окреслюють лише загальні зобов'язання держав щодо контенту, пов'язаного з національними меншинами. Більшим є пласт рекомендаційних документів Ради Європи, що розкривають детальніше обсяг норм, закладених у конвенціях. У 1995 році Парламентська асамблея у Рекомендації 1277 (1995) наголосила, що мігранти та етнічні меншини мають зображуватися у медіа повноцінно та безсторонньо – задля прийняття представників цих соціальних груп як рівних. Також Рекомендація закликала суспільних та приватних мовників відігравати відповідальну роль у протидії расизму та ксенофобії через об'єктивне висвітлення питань, пов'язаних з етнічними меншинами, та надання рівних можливостей для збалансованої участі представників цих спільнот у мейнстрімних теле- та радіопрограмах¹⁵.

У своїй рекомендації R (97) 21 щодо медіа та промоції культури толерантності Комітет міністрів рекомендував урядам держав-членів ознайомити стейкхолдерів із найкращими практиками щодо заохочення толерантності, серед яких:

- ✓ для приватних мовників – фактичне та точне висвітлення актів расизму та нетолерантності, чутливе висвітлення ситуації з напругою між спільнотами, уникнення стереотипного зображення представників етнічних спільнот у програмних сервісах та, навпаки, врахування перспектив і поглядів цих спільнот у програмах, а також неприв'язування поведінки індивіда до поведінки спільноти там, де це нерелевантно;
- ✓ для суспільного мовника – забезпечення у своєму розкладі програм (зокрема й у прайм-тайм), які б заохочували до інтеграції усіх спільнот, а також надання пропорційної частки ефірного часу представникам таких спільнот, уникнення програм, які б зображали спільноту як монокультурну та монолінгвістичну¹⁶.

¹⁵ Council of Europe, Parliamentary Assembly, Recommendation 1277 (1995) Migrants, ethnic minorities and media (adopted 30 June 1995). URL: <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15311&lang=en>

¹⁶ Council of Europe, Recommendation No. R (97) 21 of the Committee of Ministers to member states on the media and the promotion of a culture of tolerance (adopted 30 October 1997). URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168050513b>

У рекомендації CM/Rec(2007)2 про плюралізм ЗМІ та різноманіття медіаконтенту Комітет міністрів пропонує державам дотримуватися заходів із просування структурного плюралізму ЗМІ та з просування різноманіття контенту. Щодо перших, то рекомендовано закликати організації суспільного мовлення відігравати активну роль у просуванні соціальної згуртованості та інтеграції між усіма громадами включно з меншинами; у цьому контексті варто звертати увагу на контент, що створюється для меншин, а також на доступ меншин до суспільних ЗМІ, їхню присутність та відображення в контенті. Також заохочується розвиток інших ЗМІ, спроможних здійснювати внесок у плюралізм і різноманіття та створення можливостей для діалогу – медіа громад, місцевих, соціальних ЗМІ та ЗМІ меншин, контент яких може створюватися переважно самими спільнотами для себе, відповідати їхнім особливим потребам або вимогам, а також сприяти соціальній згуртованості та інтеграції. Щодо другої категорії заходів, то Комітет закликає країни-члени заохочувати ЗМІ надавати громадськості різноманітний медіаконтент, який може сприяти критичним обговоренням та ширшій демократичній участі представників усіх соціальних верств та поколінь, зокрема через ухвалення або поліпшення власної добровільної політики щодо просування меншин у своїй внутрішній організації всіх підрозділів. Державам також варто розглянути можливість уживання заходів із підтримки ЗМІ, що виходять мовами меншин у друкованому або іншому вигляді¹⁷.

У рекомендації Комітету міністрів CM/Rec(2007)3 про завдання організацій суспільного мовлення в інформаційному суспільстві рекомендовано забезпечити універсальний доступ до суспільних медіа всім соціальним групам, включно з меншинами та вразливими групами, за допомогою низки технологічних засобів. Зазначено, що суспільне мовлення має бути чинником соціальної згуртованості та об'єднання всіх осіб, груп і спільнот, та знову наголошено на його активній ролі у просуванні соціальної згуртованості й інтеграції між усіма громадами через створення контенту та забезпечення доступу до суспільного

¹⁷ Council of Europe, Recommendation CM/Rec(2007)2 of the Committee of Ministers to member states on media pluralism and diversity of media content (adopted 31 January 2007). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805d6be3

мовника представників меншин. Суспільні мовники повинні приділяти особливу увагу потребам меншин, дискримінованих та вразливих категорій населення, сприяти міжкультурному діалогу та заповнювати прогалини на ринку контенту для таких груп і в новому цифровому середовищі. Крім того, саме суспільний мовник має просувати повагу до культурної різноманітності, водночас знайомлячи аудиторію з культурами інших народів світу – через стимулювання створення контенту, що відображав би місцеві характеристики суспільства, збереження та відкриття доступу до власних аудіовізуальних архівів, а також надання можливостей для культурного самовираження та обміну представників меншин, просуваючи тіснішу інтеграцію та не руйнуючи культурну різноманітність на загальнодержавному рівні¹⁸.

Парламентська асамблея у Рекомендації 1878 (2009) щодо фінансування суспільного мовника наголосила, що саме такі мовники мають зобов'язання слугувати глядачам із меншин і особам з особливими потребами, які не отримують потрібних їм послуг на комерційному ринку, та підтримувати міжкультурне порозуміння й соціальну інтеграцію¹⁹. На цьому наголошує і Декларація Комітету міністрів щодо управління суспільними ЗМІ²⁰.

Новий вимір взаємин між національними меншинами та суспільними мовниками окреслює Рекомендація CM/Rec(2012)1 Комітету міністрів щодо управління суспільними засобами масової інформації. В ній наголошено на тому, що суспільний мовник має бути підзвітний меншинам та етнічним групам. Цього варто досягати, з-поміж іншого, через залучення меншин до формування редакційної політики задля забезпечення найбільш повного доступу громадськості до медійних послуг (зокрема й із

¹⁸ Council of Europe, Recommendation CM/Rec(2007)3 of the Committee of Ministers to member states on the remit of public service media in the information society (adopted 31 January 2007). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805d6bc5

¹⁹ Council of Europe, Parliamentary Assembly, Recommendation 1878 (2009) Funding of public service broadcasting (adopted 25 June 2009). URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17763&lang=en>

²⁰ Council of Europe, Declaration of the Committee of Ministers on Public Service Media Governance (adopted 15 February 2012). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805cb4d4

використанням новітніх технологій)²¹.

Насамкінець, Парламентська асамблея у своїй резолюції 1985 (2014) «Ситуація і права національних меншин в Європі» наголосила на тому, що захист прав національних меншин має лишатися пріоритетом на політичному порядку денному в Європі. У зв'язку з цим Рада Європи закликала всі держави-члени ратифікувати Рамкову конвенцію та Хартію, а також дотримуватися зобов'язань, передбачених цими документами: забезпечувати ефективну участь меншин у культурно-політичному житті, забезпечити належне фінансування медіа меншин для донесення їхньої ідентичності до уваги більшості та забезпечити функціонування медіа мовами меншин вільно та без дискримінації²².

Окремо варто згадати і про стандарти ОБСЄ у цій сфері. Не можна обійти увагою Керівні вказівки щодо використання мов меншин при телерадіомовленні, які було розроблено у 2003 році та підтримано Радою Європи у 2006-му²³. Ключовими пунктами цих керівних вказівок є такі:

- ✓ представники національних меншин мають право розвивати власну ідентичність, зокрема й через використання власної мови, при телерадіомовленні, на засадах рівності та без дискримінації;
- ✓ держави мають розробити політику щодо використання мов національних меншин при телерадіомовленні, при цьому варто залучати представників меншин до її розробки;
- ✓ суспільні мовники мають задовольняти інформаційні та культурні потреби представників національних меншин, для чого держави мають забезпечити фінансові, технічні та інші

²¹ Council of Europe, Recommendation CM/Rec(2012)1 of the Committee of Ministers to member States on public service media governance (adopted 15 February 2012). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cb4b4

²² Council of Europe, Parliamentary Assembly, Resolution 1985 (2014) The situation and rights of national minorities in Europe (adopted 8 April 2014). URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=20772>

²³ Council of Europe, Parliamentary Assembly, Recommendation 1773 (2006) The 2003 guidelines on the use of minority languages in the broadcast media and the Council of Europe standards: need to enhance co-operation and synergy with the OSCE (adopted 17 November 2006). URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17494&lang=en>

- можливості;
- ✓ держава має право заохочувати використання певних мов у телерадіомовленні, однак не може при цьому обмежувати використанні інших мов;
 - ✓ мовлення мовами національних меншин не має обтягуватися надмірними чи непропорційними вимогами щодо перекладу, дубляжу, постсинхронізації або субтитрування;
 - ✓ вільне отримання транскордонного сигналу не може обмежуватися на підставі мови;
 - ✓ держава має надавати дієвий доступ до мовлення мовами меншин, зокрема й через надання частот (зокрема так звані «відкриті канали») та створення і підтримку мовників (зокрема фінансову – щодо створення спеціальних податкових режимів та змагальну – щодо створення спеціальних конкурсних умов для таких мовників)²⁴.

Український досвід

Національне законодавство у сфері захисту національних меншин достатньо застаріле, адже базується без суттєвих змін на нормах, закладених ще на початку незалежності. Так званий «Закон Ківалова-Колесніченка», який було прийнято у 2012 році та який врегулював сферу використання мовних прав²⁵, було визнано неконституційним у 2018 році²⁶. Конституція України у статтях 11-12 передбачає, що в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України, а держава сприяє розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. Стаття 24 передбачає загальну заборону дискримінації²⁷.

²⁴ OSCE, Guidelines on the use of Minority Languages in the Broadcast Media. (2003, October). URL: <https://www.osce.org/hcnm/32310?download=true>

²⁵ Про засади державної мовної політики. №5029-VI. (2012).

²⁶ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики». Справа №1-1/2018 (2018).

²⁷ Конституція України. 254к/96-ВР. § розд. I ст. 11, 12, 24 (1996).

Декларація прав національностей України, прийнята в листопаді 1991 року, гарантує всім народам і національним групам право вільного користування рідними мовами в усіх сферах суспільного життя, серед яких освіта, виробництво, одержання і поширення інформації. Також держава гарантує всім національностям право створювати свої культурні центри, тоді як відповідні центри можуть сприяти створенню національних газет, журналів, видавництв, музеїв, художніх колективів, театрів, кіностудій²⁸. Закон України «Про національні меншини в Україні» було прийнято ще до ухвалення Рамкової конвенції, і в ньому існує лише одна, досить загальна, норма статті 6, що передбачає обов'язок держави гарантувати всім національним меншинам право на національно-культурну автономію включно з розвитком національних культурних традицій та задоволенням потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації²⁹.

Водночас протягом 2016-2017 років було прийнято зміни до законодавства, що передбачають квотування передач українською мовою. Так, чинна редакція Закону України «Про телебачення і радіомовлення» у статтях 9-10 передбачає обов'язок загальнонаціональних телемовників транслювати не менше ніж 75% контенту українською мовою у часових проміжках між 07:00 та 18:00 і між 18:00 та 22:00; аналогічна квота у розмірі 60% існує для місцевих мовників. Крім того, радіомовники мають транслювати не менше 35% обсягу пісень, поширюваних протягом доби, українською мовою, зокрема, у часових проміжках між 07:00 та 14:00 і між 15:00 та 22:00³⁰. Прийнятий у 2019 році Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» збільшує згадану вище квоту для загальнонаціональних телемовників із 75% до 90%, а квоту для місцевих мовників із 60% до 80%. Збільшення квот набуде чинності з кінця липня 2024 року³¹.

Варто згадати ще декілька норм аудіовізуального законодавства. Так, держава не чинить перепон прямому

²⁸ Декларація прав національностей України. 1771-XII. § ст. 3, 6. (1991).

²⁹ Про національні меншини в Україні. 2494-XII. § ст. 6. (1992).

³⁰ Про телебачення і радіомовлення. 3759-XII. § розд. I ст. 9-10. (1993).

³¹ Про забезпечення функціонування української мови як державної. 2704-VIII. § розд. IX п. 1, 7 (24). (2019).

прийому телевізійних і радіопрограм та передач з інших країн, які транслюються мовою національної меншини або подібною до неї регіональною мовою. Також передбачено, що Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення при проведенні конкурсів має надавати перевагу телерадіоорганізаціям, які задовольняють інформаційні потреби національних меншин³².

У низці нормативних актів закріплено заборону мови ворожнечі. Так, кримінальна відповідальність за неї передбачена статтею 161 Кримінального кодексу України³³, заборона на її поширення міститься у Законі України «Про телебачення і радіомовлення»³⁴, Законі України «Про інформацію»³⁵, а також у законодавстві про пресу³⁶.

Якщо говорити про суспільного мовника, то законодавство визначає завданням Національної суспільної телерадіокомпанії України розвиток і зміцнення статусу української мови та культури, сприяння розвитку мов і культур національних меншин, а також сприяння якнайповнішому задоволенню інформаційних, культурних та освітніх потреб населення України, зокрема й шляхом створення та поширення програм для національних меншин. Також варто згадати, що один із членів Наглядової ради мовника має презентувати громадські організації у сфері забезпечення прав національних меншин³⁷. Утім, законодавство не містить жодних норм щодо вимог до програмування мовами меншин та в інтересах меншин на Суспільному; відповідні пріоритети було визначено Концепцією мовлення з тематики національних меншин ПАТ «НСТУ»³⁸.

³² Про телебачення і радіомовлення. 3759-XII. § розд. I ст. 4 (4), розд. III ст. 25 (14). (1993).

³³ Кримінальний кодекс України. 2341-III. § Особлива частина, розд. V ст. 161. (2001).

³⁴ Про телебачення і радіомовлення. 3759-XII. § розд. I ст. 6. (1993).

³⁵ Про інформацію. 2657-XII. § розд. IV ст. 28. (1992).

³⁶ Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні. 2782-XII. § розд. I ст. 3. (1992).

³⁷ Про Суспільне телебачення і радіомовлення України. 1227-VII. § розд. I ст. 4 (1), розд. I ст. 8 (1). (2014).

³⁸ Концепція мовлення з тематики національних меншин ПАТ «Національна суспільна телерадіокомпанія України». (2018). URL: <https://suspilne.media/cdn/1/files/2018/09/25/c1d341289601d0c21704a350e8f0c482.pdf>

Європейський суд з прав людини та мова ворожнечі

У контексті міжнародних стандартів у сфері контенту про національні меншини особливу увагу варто звернути на стандарти, розроблені Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ) щодо мови ворожнечі. Рішення ЄСПЛ важливі для розуміння того, яку межу не можна перетинати при створенні контенту про національні меншини, і можуть слугувати належним прикладом для практики роботи у медіа. ЄСПЛ розділяє дві категорії справ щодо мови ворожнечі проти національних меншин: ті, які підпадають під статтю 17 Конвенції (зловживання правами), та ті, які аналізує на предмет дотримання трискладового тесту обмеження прав людини. До першої категорії зазвичай належать справи, вислови у яких заперечують злочини нацизму, сприяють тероризму, антисемітизму або ж закликають до встановлення тоталітарної ідеології.

Яскравим прикладом є справа *Pavel Ivanov v Russia*, у якій ЄСПЛ визнав скаргу неприйнятною. Заявника, головного редактора газети «Русское вече», було притягнуто до відповідальності за розпалювання релігійної ворожнечі через масмедіа з огляду на серію публікацій, у яких *євреї називалися джерелом зла у Росії*. Він звинувачував усю етнічну групу в змові проти росіян і приписував їм фашистську ідеологію, а також заперечував євреям у праві на національну гідність, оскільки *євреї, мовляв, не становили нації*. ЄСПЛ заявив, що такі твердження є загальною атакою на одну етнічну групу, тоді як сама атака суперечить цінностям Конвенції – толерантності, соціальному миру та недискримінації. Саме тому такі слововживання не заслуговують на захист свободи слова³⁹.

Подібною була справа *Norwood v the United Kingdom*, хоча вона переважно стосувалася релігійної ворожнечі. У ній заявник був регіональним організатором Британської національної партії та протягом кількох місяців вивішував у себе за вікном лицьовою стороною до вулиці плакат із фотографією башт-близнюків, що горіли під час теракту 11 вересня, і написом «*Islam out of Britain – Protect the British People*» («*Геть мусульман із Британії – Захистимо британський народ*»). Британські суди визнали цей плакат таким, що заохочує до ворожнечі проти мусульман та атакою на всіх

³⁹ Pavel Ivanov v Russia (dec) App no 35222/04 (ECtHR, 20 February 2007).

представників релігії. ЄСПЛ погодився з цією кваліфікацією, застосував статтю 17 Конвенції та визнав скаргу неприйнятною⁴⁰.

Однією з перших справ, у якій розглядалися такі питання, була справа *Glimmerveen and Hagenbeek v the Netherlands*. Перший заявник став головою Нідерландського народного союзу – політичної партії, базовою ідеєю якої є ідея національної держави, яка управлялася б етнічно гомогенною спільнотою людей. Його було заарештовано за звинуваченням у расовій дискримінації – у нього було знайдено низку буклетів, в яких описувалася програма партії та її плани після приходу до влади «розібратися з усіма суринамцями, турками та іншими запрошеними працівниками, які не потрібні в Нідерландах». Європейська тоді ще комісія з прав людини зазначила усталені положення своєї практики щодо того, що стаття 10 Конвенції слугує для захисту зокрема й інформації, яка ображає, турбує та шокує. Проте у цьому випадку суд застосував статтю 17, метою якої є застереження від того, аби тоталітарні групи не могли використати Конвенцію у своїх цілях. З огляду на текст буклетів суд визнав, що вживання поняття «білі нідерландці» та інших термінів свідчило про чіткий характер расової дискримінації, а отже не відповідало духові й букві Конвенції. Саме тому заяву було визнано неприйнятною⁴¹.

Більшим є пласт справ, які ЄСПЛ визнавав прийнятними та розглядав на предмет відповідності трискладовому тесту обмеження прав людини, передбаченому, зокрема, частиною другою статті 10 Конвенції. У справі *Perinçek v Switzerland* ЄСПЛ у пунктах 205–207 рішення пропонує звертати увагу на інтенсивність соціального й політичного контексту, в якому лунало вираження поглядів (наскільки вираження поглядів у його контексті може розглядатися як виправдання ненависті), та на манеру, в якій було виконано вираження поглядів, а також здатність цього вираження призвести до шкідливих наслідків⁴².

Однією з небагатьох справ, які розглядалися саме у контексті мовлення, була справа *Jersild v Denmark*. Заявник

⁴⁰ *Norwood v the United Kingdom* (dec) App no 23131/03 (ECtHR, 16 November 2004).

⁴¹ *Glimmerveen and Hagenbeek v the Netherlands* (dec) App nos 8348/78 and 8406/78 (EComHR, 11 October 1979).

⁴² *Perinçek v Switzerland* [GC] App no 27510/08 (ECtHR, 15 October 2015).

працював журналістом, і йому було доручено зробити інтерв'ю з представниками молодіжної групи «Зелені жакети», які в ході інтерв'ю образливо висловлювалися щодо іммігрантів та різних етнічних груп у Данії. Зокрема, лунали твердження «Данія для данців», «нігери є тваринами», пропонувалося порівняти «нігерів» та горил, усіх «перкере» (образливий термін на позначення мігрантів) звинувачували у продажу наркотиків. На підставі цих висловів представників організації було притягнуто до кримінальної відповідальності, однак разом із ними як пособника було засуджено і заявника. Таке пособництво полягало у тому, що журналіст оприлюднив їхні погляди.

ЄСПЛ аналізував це втручання лише на предмет необхідності в демократичному суспільстві. Він наголосив на життєвій необхідності боротьби з расовою дискримінацією, на тому, що свобода вираження поглядів є фундаментом демократичного суспільства, а також на тому, що аудіовізуальні медіа мають швидший та ширший ефект за звичайні, й із огляду на це журналіст має дотримуватися стандартів об'єктивного і збалансованого репортажу. ЄСПЛ також проаналізував зміст і контекст такого інтерв'ю. Воно було подано у серйозній програмі, глядачі якої були поінформовані про проблему. Крім того, на початку сюжету прозвучало застереження про те, що ця тема є полем широких дебатів, а сам заявник робив негативні конотації під час проведення інтерв'ю як такого. З огляду на це, а також на те, що саме представники «Зелених жакетів» не отримали б конвенційного захисту згідно з попереднім прецедентом, ЄСПЛ визнав, що таке втручання не було необхідним у демократичному суспільстві й становило порушення статті 10 Конвенції⁴³. З аналізу цієї справи випливає, що журналісти можуть допускати вживання образливих слів та навіть мови ворожнечі у коментарях своїх гостей, однак вони мають чітко відмежовувати себе від подібних думок та дотримуватися балансу задля того, аби подібна дискусія лишалася в рамках публічного інтересу.

Цікавою є справа *Balsytė-Lideikienė v Lithuania*. В ній заявницею виступила власниця видавництва, яке друкувало «Литовський календар» – щорічний календар, у якому позначалися важливі,

⁴³ Jersild v Denmark [GC] App no 15890/89 (ECtHR, 23 September 1994).

на думку видавців та авторів, дати. У календарі містилася низка неоднозначних описів подій, у яких стверджувалося про те, що *«Литва є землею литовців»*, *«Армія Крайова вбила 12 литовців лише з причини того, що вони були литовцями»*, *«Радянська окупаційна сила за допомогою колаборантів, серед яких було багато євреїв, півстоліття скоювала геноцид та колонізацію литовської нації»*, *«російські окупанти»*, *«консервативні необільшовики помстилися литовській нації, виконуючи настанови єврейських екстремістів»* тощо. Також у календарі містилося зображення мапи Латвії, сусідні території якої було позначено як «тимчасово окуповані литовські землі». Заявницю було притягнуто до адміністративної відповідальності та покарано попередженням з конфіскацією всіх копій календаря, якими на той момент вона володіла.

ЄСПЛ знову сконцентрувався на аналізі необхідності такого втручання у демократичному суспільстві та оцінював зміст і контекст цих виразів. Так, вирази було зроблено у чутливому контексті ситуації національних меншин у Литві, який виник після відновлення державою незалежності у 1990 році. Суд встановив, що такі вирази є проявами агресивного націоналізму та етноцентризму, а отже були спрямованими на розпалювання ворожнечі – насамперед щодо євреїв та поляків – через одностороннє змалювання міжетнічних відносин. З огляду на це, а також на незначну санкцію проти заявниці ЄСПЛ не визнав порушення статті 10 Конвенції у цій справі⁴⁴.

Справа *Féret v Belgium* стосувалася поширення політичної реклами та буклетів у передвиборчий період головою партії Національний фронт та депутатом бельгійського парламенту. Серед поширених матеріалів було надруковано заклики *«бельгійці та європейці понад усе!»*, *«повернути безробітних неєвропейців додому»*, *«2001 рік – рік небезпечного життя, коричнева чума»* тощо. З парламентаря було знято імунітет недоторканності, і його притягнули до відповідальності за розпалювання ворожнечі; він отримав покарання у вигляді 250 годин громадських робіт у поєднанні з заборонаю обіймати виборні посади протягом 10 років.

ЄСПЛ аналізував ситуацію на предмет дотримання статті 10 Конвенції. Суд наголосив на важливості політичної дискусії та

⁴⁴ Balsytė-Lideikienė v Lithuania App no 72596/01 (ECtHR, 4 November 2008).

підвищений захист висловів у рамках такої дискусії. Окремо суд зазначив, що до обмежень свободи слова опозиційних політиків варто ставитися ретельніше. Втім, на думку ЄСПЛ, у виразах, які було наведено у буклетах, існували заклики до дискримінації, навіть незважаючи на відсутність насильства чи іншого злочину як наслідку поширення таких закликів. З огляду на це, а також на поширення виразів у рамках політичної кампанії, що збільшило їх потенційну шкідливість, суд визнав відсутність порушення статті 10 у справі⁴⁵.

Висновки

Як бачимо, в рамках ООН, Ради Європи та ОБСЄ було розроблено низку стандартів щодо мовлення для національних меншин. Із цих документів можна виокремити декілька ключових зобов'язань держави щодо проблем, які можуть виникати при виробництві та трансляції контенту за участі національних меншин.

Так, представники національних меншин не можуть зазнавати дискримінації та, зокрема, ставати об'єктами мови ворожнечі. Держави мають сприяти доступу представників меншин до медіа, а також заохочувати створення і трансляцію телерадіопрограм мовами національних меншин. Держава також не має чинити перепон прямому прийому телевізійних і радіопрограм та передач з інших країн, які транслюються мовою національної меншини.

У контексті суспільного мовлення саме воно має одним з своїх завдань транслювати контент, що забезпечував би мовні та культурні потреби представників національних меншин, з огляду на підзвітність усьому населенню, включно з представниками національних меншин. Крім того, варто забезпечити залучення меншин до формування редакційної політики та управління суспільним мовником.

Чинне українське законодавство в цілому відповідає міжнародним стандартам, хоча дещо застаріле. Існує потреба у більш надійному гарантуванні національним меншинам права отримувати контент власною мовою, зважаючи на чутливий контекст геополітичної ситуації в Україні упродовж тривалої агресії з боку Російської Федерації.

⁴⁵ *Féret v Belgium* App no 15615/07 (ECtHR, 16 July 2009).

РОЗДІЛ 2

ЯК ВИСВІТЛЮВАТИ ТЕМУ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

«МИ» і «ВОНИ».

Чому важливі толерантність та інклюзія?

Дії починаються зі слів. «Вороги не з'являються знагла – їх створюють, і перший крок на цьому шляху – межа між «ними» і «нами», – саме так канадська авторка Нікі Вокер пояснює простими словами, звідки беруться конфлікти на міжетнічному чи релігійному ґрунті у своїй книзі «Чому виникають конфлікти»⁴⁶. Цю межу між «МИ» і «ВОНИ» часто посилюють політики та медіа. Хоча ЗМІ – не єдині у своїй відповідальності за те, як представлено національні меншини в публічному дискурсі й чи є вони дискримінованими або стереотипізованими.

Коли у 2018 році різними містами України прокотилася хвиля погромів ромських таборів представниками радикальних націоналістичних рухів, українські медіа не завжди коректно та професійно висвітлювали ці події (це зафіксували у своїх рішеннях Комісія журналістської етики та Незалежна медійна рада, про що детальніше читайте далі у посібнику). Проте проблема полягає не лише у помилках журналістів у висвітленні конкретного факту чи події тут і зараз. Насправді ця історія потребує ретроспективного та комплексного аналізу роботи медіа, аби зробити висновки про причини такого ставлення частини українського суспільства до ромів. Бо в дійсності ці причини мають глибоке коріння. Негативна стереотипізація ромів в українських ЗМІ відбувалася впродовж багатьох років. Адже ми зустрічаємо в медіа здебільшого негативне представлення цієї меншини. Варто лише ввести у пошук Google слова «роми» та «цигани» (про недопустимість вживання слова

⁴⁶ Вокер Н. (2018). Чому виникають конфлікти? Причини. Етапи. Розв'язання. Наслідки. Базецька Г. І. (Пер. з англ.). (с. 23). Харків, ТОВ «Видавництво "Віват"».

«цигани» читайте в посібнику далі) – і можна побачити велику кількість негативних заголовків у різних ЗМІ.

Зазвичай, як видно на наведених скриншотах, це новини на кримінальну тематику. Лише один матеріал має позитивну тональність – на сайті Мукачево.нет («Роми, яким вдалося: 4 історії

У центрі Києва **цигани** напали на вагітну жінку (відео)

Вголос - 16 черв. 2019 р.

У Києві **цигани** напали на вагітну жінку та хотіли її обікрасти. Відео опублікували у спільноті "Київ Оперативний" у Facebook. Інцидент ...

У Києві банда напала на вагітну жінку серед білого дня: люди ...

Місцеве джерело - Znaj.ua - 16 черв. 2019 р.

"Маршрутники в ділі": **цигани** підло "чистять" кишені киян ...

Znaj.ua - 7 черв. 2019 р.

Тварі **цигани**. Двоє чоловіків і одна жінка. Орудують. Водій все бачить. Не попереджає. На мос зауваження озвучити, що в маршрутці ...

Били, кусали та роздягали: **цигани** познущалися з двох дівчат, які ...

Вголос - 30 трав. 2019 р.

У Черкаській області **цигани** познущалися з двох дівчат: побили, покусали та вирвали волосся. Про це інформують «Вечірні Черкаси».

Били, кусали та роздягали: на Черкащині **цигани** познущалися з ...

Регион, тв (прес-реліз) - 30 трав. 2019 р.

Роми, яким вдалося: 4 історії про **ромів**, які змогли реалізувати ...

Мукачево.нет - 21 лип. 2019 р.

Журналіст, художник, вчитель та правозахисник. Ця відеоісторія про 4-х закарпатських **ромів**, які змогли знайти себе, реалізувати, ...

У Ковелі мешканці багатопверхівки скаржаться на **ромів**, які ...

ВолиньPost - 24 лип. 2019 р.

«В одній квартирі живуть **роми**, але вони лічильника не ставлять і там в них мисться весь їхній табір, використовуючи воду. Питаю у ...

В Ужгороді малолітні **роми**, поваливши жінку на землю, побили та ...

0312.ua - Новини Ужгорода (прес-реліз) - 17 лип. 2019 р.

Про три надзвичайні випадки, що сталися в Ужгороді з 13 на 14 липня інформують військовослужбовці 3 батальйону 2 Галицької ...

Компанія **ромів** напала на жінку

Місцеве джерело - PMG.ua (прес-реліз) (Блог) - 17 лип. 2019 р.

про ромів, які змогли реалізувати себе в Україні (ВІДЕО)»⁴⁷). Отже, отримуючи із медіа в такий спосіб представлену інформацію упродовж багатьох років, суспільство не могло нічого дізнатися про уклад та звичаї цих людей, відповідно воно не розуміло, чому вони поводяться так чи інакше в різних ситуаціях. Суспільство нічого не знало про те, як співіснують інші європейські народи з цією меншиною і що роблять інші держави задля її інтеграції у свої спільноти. Наслідок – упередження, стереотипізація та страх, які породжують у свою чергу агресію та насилля. «Люди не можуть порозумітися, тому що бояться одне одного; а бояться вони через те, що не знають одне одного; а не знають вони одне одного, бо ніколи не спілкувалися між собою» – писав лідер руху за громадянські права афроамериканців Мартін Лютер Кінг-молодший⁴⁸.

Проте подібним в українських ЗМІ є висвітлення не лише ромської меншини. Це стосується й інших національних меншин, які давно проживають на території України. Але також не варто забувати й про представників тих меншин, які оселяються в Україні останнім часом, мігруючи зі своїх країн через погані економічні умови, війни чи інші обставини. От, наприклад, за час незалежності в Харкові сформувалася велика в'єтнамська меншина, проте згадок у медіа про неї дуже мало, а ті, що є, – також часто з негативною тональністю.

Є два ключові запитання, які редактори та журналісти мали б пам'ятати, коли йдеться про висвітлення різних меншин, зокрема й національних:

- ✓ Чим може завершитися толерування приниження у публічному просторі «іншого» в широкому сенсі, того, хто представляє іншу культуру/релігію/національність/спільноту?
- ✓ Які наслідки матиме таке публічне приниження «іншого» для маленької громади чи цілої країни?

⁴⁷ Роми, яким вдалося: 4 історії про ромів, які змогли реалізувати себе в Україні (ВІДЕО). (2019, Липень 21). Mukachevo.net. URL: <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/605464>

⁴⁸ Вокер Н. (2018). Чому виникають конфлікти? Причини. Етапи. Розв'язання. Наслідки. Базецька Г. І. (Пер. з англ.). (с. 22). Харків, ТОВ «Видавництво "Віват"».

Історія свідчить, що нічим добрим таке толерування приниження «іншого» не завершувалося. Відомий історик Тімоті Снайдер у своїй книзі «Двадцять уроків двадцятого століття» зазначав: «Можливо, одного дня ви матимете нагоду продемонструвати символи, які свідчать про ваші погляди. Переконайтесь, що такі знаки є спільними для вас та ваших співгромадян, що вони не передбачають виключення інших. Навіть історія нагрудних значків є зовсім не безневинною. Під час виборів і референдуму 1933 року у нацистській Німеччині, коли було затверджено однопартійну державу, люди одягали значки із написом «Так». В Австрії 1938 року громадяни, які раніше не були нацистами, почали носити значки зі свастиками. Те, що видається жестом гордості, може стати джерелом виключення. У Європі 1930-х і 1940-х років дехто вирішив ходити зі свастикою, іншим же згодом довелося носити жовті зірки»⁴⁹. Зрештою це завершилося Голокостом.

Дискримінація чи виключення національних менших або інших груп також може завершитись конфліктом. Зневажені меншини рано чи пізно можуть виступити проти культури більшості, як це засвідчують приклади басків і каталонців у Іспанії чи інших народів, зазначає Юрген Габермас⁵⁰.

Відтак представники медіа мають пам'ятати про **ТОЛЕРАНТНІСТЬ** та **ІНКЛЮЗІЮ (ВКЛЮЧЕННЯ)**, висвітлюючи сенситивні теми національних меншин.

У посібнику з висвітлення теми мігрантів та меншин «Reporting on Migration & Minorities – Approach and Guidelines», виданому за підтримки Європейського Союзу в рамках проєкту «Respect words» («Повага до слів»), проаналізовано негативні практики, характерні для багатьох медіа в різних країнах світу:

- журналісти використовують емоційно забарвлену лексику та лексику, яка містить перебільшення;
- журналісти не висвітлюють позитивний внесок національних меншин у розвиток суспільства;
- журналісти не включають голоси національних меншин чи

⁴⁹ Снайдер Т. (2017). Про тиранію. Двадцять уроків двадцятого століття (с. 33-34). Київ, ТОВ «АРТ Книга».

⁵⁰ Габермас Ю. (2006). Залучення іншого: студії з політичної теорії. Дахній А. (Пер. з нім.). (с. 207). Львів, Астролябія.

- мігрантів у матеріали про них;
- журналісти зосереджують свою увагу на сенсаційних історіях, зокрема тих, які стосуються порушення законності та правопорядку;
- журналісти некритично відтворюють заяви політиків щодо національних меншин чи тем міграції;
- журналісти використовують неправильну термінологію, зокрема не розрізняють шукачів притулку, мігрантів, біженців;
- журналісти представляють мігрантів чи представників національних меншин як «інших», таких, що принципово відрізняються від громадян країни перебування⁵¹.

До згаданого переліку можна додати ще деякі негативні практики українських ЗМІ. Зокрема:

- журналісти, висвітлюючи тему меншин, не подають ширший контекст (наприклад, щодо причин якихось негативних явищ);
- журналісти не мають знань про національні меншини;
- національні меншини майже не представлені в центральних (не спеціалізованих) ЗМІ (у їхніх представників не беруть коментарі, інтерв'ю, не запрошують на ток-шоу і т. ін.);
- журналісти акцентують увагу на національності тоді, коли це не варто робити (наприклад, коли особа вчинила злочин). Це сприяє стигматизації меншин у свідомості аудиторії;
- ЗМІ сприяють відтворенню і поширенню стереотипів про національні меншини;
- ЗМІ не завжди належно фільтрують заяви про меншини, відтворюючи упереджене висловлювання проти меншин або таке, що містить мову ненависті;
- ЗМІ занадто багато уваги приділяють культурним відмінностям, зокрема зосереджуються на специфіці культури меншин, що може слугувати збільшенню відчуття відірваності від суспільства (наприклад, ромів як мандрівних людей) і в кінцевому підсумку відчуття, що меншини не можуть повністю інтегруватися у суспільство.

⁵¹ Reporting on Migration & Minorities - Approach and Guidelines (2017, September). URL: <https://www.respectwords.org/wp-content/uploads/2017/10/Reporting-on-Migration-and-Minorities..pdf>

Загальні рекомендації

Ключем для роботи журналіста над будь-якими темами є повага до особистості. Проте, відштовхуючись від означених вище проблем, можна представити низку загальних правил, які допоможуть ЗМІ (незалежно від типу та форми власності) коректно висвітлювати сенситивні теми національних меншин.

Отже, варто пам'ятати про таке:

1. Злочини не мають національності.

Називання національності в матеріалах про злочини є звичним явищем для українських ЗМІ. Вище ми вже наводили приклади щодо ромів. Проте це стосується і представників інших національностей. Не варто акцентувати увагу на національності в повідомленнях про злочини чи правопорушення.

2. Мова ворожнечі неприпустима.

Адже слова ненависті можуть призвести до агресивних дій в реальному житті. У різних країнах існують дуже різні підходи як до самого визначення цього терміну, так і до відповідальності за поширення мови ворожнечі. Останнім часом у світі багато уваги приділяється проблемі поширення цього негативного явища через Інтернет. У Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи №97(20)59 мовою ворожнечі називають усі види висловлювань, котрі поширюють, розпалюють, підтримують або виправдовують расову ненависть, ксенофобію, антисемітизм та інші форми ненависті, викликані нетерпимістю, зокрема й нетерпимістю, яка виявляється у формі агресивного націоналізму та етноцентризму, дискримінації меншин і ворожого ставлення до них, а також іммігрантів та осіб, що за своїм походженням належать до іммігрантів.

Кримінальний кодекс України (стаття 161) передбачає кримінальну відповідальність (штраф, виправні роботи або обмеження волі) за «умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи

непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками».

Є кілька маркерів, за якими можна розпізнати мову ворожнечі у журналістському матеріалі:

- зайве посилення на расу, стать, релігію чи інші групові характеристики, які можуть посилити негативні стереотипи;
- необґрунтоване розрізнення між «своїми» і «чужими»;
- використання мовних штампів та дискримінаційного мовлення щодо тих чи інших груп/осіб;
- уживання самоназви: замість єврей – жид, замість ром – циган, замість росіянин – москаль;
- надання слова виразникам ненависті заради позірного балансу;
- подання не фактів, а чуток щодо національної громади, певної соціальної групи тощо⁵².

3. Не всі роми – наркоторговці, або узагальнення неприпустимі.

За результатами моніторингу проявів расової та етнічної ворожнечі чи нетерпимості в українському сегменті Інтернету, який було здійснено у 2016 році в рамках проєкту «Без кордонів» Центром «Соціальна Дія», найбільш уразливою етнічною групою наразі є передусім роми. «Стійкі негативні стереотипи масової свідомості, пов'язані з ромами, побутують в українському суспільстві. Цілком респектабельні засоби масової інформації не гидують експлуатацією цих стереотипів, подаючи узагальнений портрет усього народу в образі наркоторговця та шахряя»⁵³.

⁵² Виртосу І. (2016). Коли етика має значення. Дуцик Д., Тарадай Д. (Ред.)
Онлайн-курс «Новинна грамотність». (Модуль 4).

URL: https://detector.media/php_uploads/files/books/ng.pdf

⁵³ Федорович І., Ковбасюк С., Ліхачов В., Буткевич М. (2011). Федорович І. (Ред.). Моніторинг проявів расової та етнічної ворожнечі чи нетерпимості в українському сегменті Інтернету – поширення мови ворожнечі та заклик до нетерпимості (мова ворожнечі, як зброя для правої риторики). (с. 8). Київ, ФОП «Борбулевич З. І.». URL: http://noborders.org.ua/wp-content/uploads/2016/02/cyberhate_2011_Butkevych.pdf

Наприклад, під новою на сайті ТСН («1+1») «Кишенькові злодії, яких вигнали з-під київського вокзалу, пообіцяли повернутися» розміщено хештеги: #Київ #вокзал #злодії #роми #крадіжки⁵⁴.

Узагальнення часто використовують для нав'язування тих чи інших уявлень про людину, подію чи явище. Проте узагальнення не варто застосовувати ніколи. Адже усі вони – різні. Якщо хтось із коментаторів, які журналіст чи журналістка цитує, вживає такі узагальнення, варто стежити за тим, щоб вони не були дискримінаційними.

4. Надмірна емоційність матеріалу посилює напругу.

Використання оцінної лексики залежить від того, з яким жанром працює журналіст/журналістка. У новинах така лексика неприпустима взагалі. Проте є жанри, які потребують експресивності, наприклад, репортаж. Але у таких випадках варто уникати оцінної лексики, яка стереотипізує чи дискримінує представників національних меншин. Адже емоційно акцентовані матеріали можуть бути використані з метою поглиблення наявних протиріч в окремих громадах чи в країні загалом. Особливо, якщо в них увагу акцентовано лише на негативі. Вони також сприяють стигматизації окремих груп. Як приклад можна навести два репортажі про одних і тих самих мусульман, які переїхали з Криму в карпатське село Бориня:

- ✓ репортаж української служби BBC «Шариат в Карпатах: кримские татары в бойковском селе» (12 травня 2015 р.)⁵⁵;
 - ✓ репортаж «Страна.ua» «Шариат на Галичине. Как на Западной Украине обосновались адепты Всемирного халифата, и исходит ли от них угроза для государства» (13 червня 2016 р.)⁵⁶.
- Матеріал видання «Страна.ua» (позиція якого в експертному

⁵⁴ Кишенькові злодії, яких вигнали з-під київського вокзалу, пообіцяли повернутися (2018, Жовтень 25). ТСН. URL: <https://tsn.ua/kyiv/kishenkovi-zlodiyi-yakih-vignali-z-pid-kiyivskogo-vokzalu-poobicyali-povernutisya-1238724.html>

⁵⁵ Карпьяк О. (2015, Май 12). Шариат в Карпатах: кримские татары в бойковском селе. BBC Украина. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2015/05/150512_ru_s_tatars_borynia

⁵⁶ Золотохина И. (2016, Июнь 13). Шариат на Галичине. Как на Западной Украине обосновались адепты Всемирного халифата и исходит ли от них угроза для государства. Страна.ua. URL: <https://strana.ua/articles/special/17714-shariat-na-galichine.html>

середовищі вважається проросійською) є більш емоційним і таким, що акцентує увагу лише на потенційному конфлікті в громаді. Репортаж ВВС, навпаки, досить стриманий.

5. Національність не визначає автоматично приналежність до тієї чи іншої релігії/релігійної течії.

Наприклад, російські ЗМІ формують абсолютно негативне ставлення до Меджлісу та тих кримських татар, які займають проукраїнську позицію через прив'язку до радикальних ісламських угруповань. Для формування такого негативного образу використовується зокрема така лексика: «исламские секты», «хизбы», «крымско-татарские экстремисты», «вождь крымско-татарских экстремистов Мустафа Джамильов», «сектантские организации и радикально-прозападный Меджлис крымско-татарского народа»⁵⁷. Інколи безпідставні узагальнення про кримських татар та радикальні ісламські течії можна зустріти і в українському сегменті Інтернету. На фоні відсутності пояснень щодо неоднорідності середовища мусульман, наявності різних релігійних течій такі узагальнення можуть сприяти стигматизації цілої групи (у цьому випадку кримських татар) в уявленнях суспільства, що може посилити напругу. Пам'ятайте, що між приналежністю до національності чи релігії та тероризмом немає структурного зв'язку.

6. Ксенофоби не можуть бути експертами.

ЗМІ повинні уникати поширення ксенофобських виразів, кому б вони не належали. Не варто використовувати такі коментарі задля сенсаційності та більшої уваги до матеріалу. Потрібно бути критичним у доборі коментаторів та джерел інформації. Адже «роль журналістики полягає не тільки в тому, щоб представити різні точки зору, але й оцінити їх та диференціювати. Це означає, серед іншого, що засоби масової інформації не повинні надавати час або простір екстремістським поглядам просто заради представлення позиції іншої сторони»⁵⁸. І навпаки – треба повідомляти про ксенофобські погляди тих чи інших осіб, викриваючи їх помилковість.

⁵⁷ Губа К. (2016, Январь 8). Ислам в Крыму: вчера и сегодня. Вызовы и угрозы мусульманской общине Крыма исходят извне. Свободная Пресса.

URL: <https://svpressa.ru/politic/article/139735/>

⁵⁸ Reporting on Migration & Minorities. Approach and guidelines (2017, September).

URL: <https://www.respectwords.org/wp-content/uploads/2017/10/Reporting-on-Migration-and-Minorities..pdf>

7. Не забувати про залучення до коментування правозахисників, які представляють інтереси національних меншин.

8. Представляти ширший контекст.

Висвітлюючи проблематику національних меншин, ніколи не варто забувати про контекст та про ширше представлення інформації про людей чи ситуації, про які йдеться в матеріалі. Зокрема це стосується й минулого чи історичних подій. Так, російські ЗМІ спекулюють історією кримських татар у період Другої світової війни, називаючи їх колаборантами, таким чином виправдовуючи депортацію цілого народу радянським режимом. Журналісти не повинні спрощено представляти такі складні теми, допускаючи в такий спосіб маніпулятивне трактування подій.

9. Поважати право на анонімність.

Представники меншин, зокрема й національних, мають право лишатися анонімними, коли вони стали жертвами насилля чи пережили трагедію.

10. Слова мають значення.

Коректно використовувати терміни та назви.

Журналісти мають бути уважними, використовуючи різні терміни та назви, аби не вводити громадськість в оману та не розпалювати ненависть і ворожнечу (див. Словник термінів). Наприклад, назва «цигани» є некоректною, варто використовувати «роми». Також замість «особи ромської національності» можна вживати словосполучення «ромська спільнота», «ромське населення», «ромський народ», «ромні» (так називають ромських жінок), ромські чоловіки, ромські жінки, ромські діти (без лапок)⁵⁹.

⁵⁹ Ладика І. (2018, Вересень 12). Без узагальнень та мови ворожнечі: як журналістам писати про ромів. Детектор медіа.
URL: <https://detector.media/production/article/140933/2018-09-12-bez-uzagalnenta-movi-vorozhnechi-yak-zhurnalistam-pisati-pro-romiv/>

11. Коректно використовувати цифрові дані, статистику, а також фото та відео.

Перевірка будь-яких даних та статистики є обов'язковою умовою, так само як і коректне їх представлення (без маніпулятивної інтерпретації). Відео- та фотоконтент (як і текстовий супровід до них) також не повинні сприяти стереотипізації чи дискримінації представників національних меншин.

12. У ЗМІ мають звучати голоси різних національних меншин.

Висвітлюючи загальні проблеми країни (як-от соціальні, реформу охорони здоров'я чи освіти, все, що стосується життя країни, тощо), журналісти не повинні забувати про голоси національних меншин. Адже вони також є частиною суспільства. Тому варто додавати і їхні коментарі не лише в матеріали, які стосуються теми нацменшин, але й важливі для всієї країни теми. Останнім часом у загальноукраїнських ЗМІ частіше почали звучати голоси кримських татар, які переїхали на материк із окупованого Криму і мають своїх представників в українському парламенті чи органах влади, а тому частіше бувають в ефірах різних програм українських телеканалів. Проте інші меншини не мають такого представлення, і їхні голоси в центральних медіа практично відсутні.

13. Залишатися неупередженими.

Журналісти зокрема, як і медіа в цілому, повинні зберігати неупередженість у висвітленні тем, пов'язаних із меншинами. Це дозволяє поглянути на проблеми з різних ракурсів та перспектив. Натомість, якщо журналіст має власне ідеологічне бачення теми, яку він розробляє, або є носієм ксенофобських поглядів, він не може лишатися об'єктивним.

14. Зв'язок між висвітленням ситуації в інших країнах світу та проблематикою національних меншин.

Україна є частиною глобального світу. Тому багато процесів у інших країнах, яким ми не надаємо значення, можуть мати безпосередній вплив на наше життя. Саме тому важливо, щоб в українських ЗМІ був представлений міжнародний порядок

денний. Ми маємо знати про глобальні зміни та трансформації, які так чи інакше можуть вплинути і на нашу країну, а також мати уявлення про інші культури та інші народи. Наприклад, Україні, де проживає велика угорська меншина, потрібне чітке розуміння політичної ситуації в Угорщині, бо це безпосередньо впливає і на життя громадян України. Але мова йде не лише про країни-сусіди. Міграційна криза, яка охопила Європу у 2015 році, мала негативне представлення і в українських медіа (див. нижче Кейс 1).

Роль медіа у підтримці діалогу та плюралістичної дискусії в розмаїтому суспільстві завжди велика. Про це вказано і в Талліннських настановах щодо національних меншин та медіа в цифрову добу, які було опубліковано у лютому 2019 року Верховним комісаром ОБСЄ з питань національних меншин⁶⁰. Проте будь-який складний випадок завжди є унікальним. Щоразу, висвітлюючи чутливі теми, журналісти мають керуватися повагою до людини та здоровим глуздом.

Практичні кейси

Ми дібрали п'ять прикладів, які вже можуть вважатися хрестоматійними. Ці приклади демонструють насамперед проблеми і прогалини у висвітленні тематики національних меншин. Сюди також входять кейси про сирійських біженців та міграційну кризу в Німеччині (хоча вони і не стосуються напряду нацменшин), оскільки вони показові, коли йдеться про представлення та сприйняття «іншого» як такого, іншої культури. На жаль, у більшості випадків журналісти чи редакції не отримують вагомого покарання за поширення мови ворожнечі чи дискримінаційної лексики щодо національних меншин або інших груп. В Україні часто все обмежується публічним осудом з боку громадськості. І не всі медіа, на жаль, визнають свої помилки.

Але щоб не склалося враження, що українські медіа не вміють висвітлювати тему національних меншин, представляємо вашій увазі позитивний досвід висвітлення цієї теми у проєкті «Наші інші».

⁶⁰ The Tallinn Guidelines on National Minorities and the Media in the Digital Age & Explanatory Note (2019, February).

URL: <https://www.osce.org/hcnm/tallinn-guidelines?download=true>

Кейс 1. «Сирійські біженці» в Яготині

Історія:

У лютому-березні 2016 року українські ЗМІ, висвітлюючи початок діяльності тимчасового притулку біженців у місті Яготині Київської області, переважно в негативному світлі подавали інформацію про ставлення місцевих жителів до відкриття притулку. Також характерним для більшості сюжетів було викривлення термінології, створення біженцям іміджу неблагополучних осіб, які лише завдають шкоди й несуть хвороби, та поширення інших подібних негативних стереотипів. Громадська організація «Детектор медіа» зробила моніторинг ЗМІ, в якому детально розібрано усі проблемні матеріали з цього приводу, які з'явилися як у теленовинах, так і в онлайн-ЗМІ.

Порушення та помилки, яких припустилися в ЗМІ:

- плутанина з термінами «біженці», «мігранти», «шукачі притулку»;
- безпідставні негативні узагальнення;
- оцінна лексика негативного забарвлення («вони дикі й накоять лихо», «кочівники», «мають сумнівну репутацію», «натовп біженців»);
- прив'язка до тероризму (у сюжеті в «Надзвичайних новинах» на телеканалі ICTV від 8 березня 2018 р. кореспондентка, посилаючись на представника сирійської діаспори, говорить про терористичну загрозу «від таких непроханих гостей, адже злочинцям байдуже до національності невірних»);
- маніпуляції фактами, порушення стандартів точності та достовірності;
- порушення стандарту балансу (самим біженцям чи їхнім представникам не надавалося слово);
- суб'єктивна статистика (наприклад, у матеріалах траплялися висновки, що «більшість жителів» Яготина проти відкриття притулку для біженців, хоча жодних репрезентативних опитувань громадської думки ніхто не наводив)⁶¹.

⁶¹ Лефтер С. (2016, Березень 18). Залякати сирійськими біженцями. Майстер-клас українських ЗМІ. Детектор медіа.
URL: <https://detector.media/kritika/article/113658/2016-03-18-zalyakati-siriiskimi-bizhentsyami-maister-klas-ukrainskikh-zmi/>

Реакція:

Незалежна медійна рада (надалі – НМР) розглянула питання висвітлення українськими ЗМІ початку роботи тимчасового притулку для біженців у Яготині й дійшла висновку, що «більшість українських медіа, що висвітлювали тему біженців та шукачів притулку, припустилися порушень міжнародних та національних правових норм щодо неприпустимості дискримінації та поширення мови ненависті, а також суттєвих порушень відповідних професійних та етичних стандартів». НМР засудила таку практику в українських медіа і висловила сподівання, що «надалі українські журналісти утримуватимуться від дискримінації, поширення ксенофобії та мови ненависті, а натомість стануть провідниками толерантності й гуманізму і відповідно сприятимуть пошуку не лише ефективних, але й моральних відповідей на такі виклики сучасності, як конфлікти та міграційна криза»⁶².

Кейс 2. Висвітлення розгромів ромських таборів та побиття ромів

Історія:

У 2018 році прокотилася хвиля знищення ромських таборів у різних містах України, зокрема, це трапилося в Києві, Львові, Тернополі. Здійснювали ці напади на табори представники радикальних угруповань. Також 23 жовтня 2018 року невідомі напали на ромів поруч із центральним залізничним вокзалом. ЗМІ активно висвітлювали ці події, проте не завжди їм вдавалося робити це професійно та неупереджено. По суті, повідомляючи про факти нападів на ромів, ЗМІ посилювали й так наявні у суспільстві негативні стереотипні уявлення про них. Ось лише деякі заголовки із різних ЗМІ: «Радикали з С14 прогнали ромів з їх улюбленого місця», «Київський вокзал «зачистили» від ромів: фото наслідків вражають уяву», «Зачистка воров-цыган в Киеве: что произошло потом, поражает», «Разгром цыганского табора в Киеве: «Нацкорпус» позвали СМИ». Так само стереотипно висвітлювали ці події й центральні телеканали.

⁶² Незалежна медійна рада. (2016, Квітень 4). Дискримінація та ксенофобія у висвітленні теми біженців у Яготині. Висновок. URL: <https://mediarada.org.ua/case/dyskryminatsiya-ta-ksenofobiya-u-vysvitlenni-temy-bizhentsiv-u-yahotyni/>

Порушення та помилки, яких припустилися в ЗМІ:

- вживання узагальнень (всі роми – «крадії»);
- у більшості матеріалів відсутній баланс: представникам ромів або ж правозахисникам, які були б на їхній стороні, не надається слово;
- використовуються сумнівні або неперевірені джерела інформації;
- надмірна емоційність журналістських матеріалів, у яких порушено стандарт відокремлення фактів від думок;
- поширення мови ворожнечі.

Реакція:

Комісія з журналістської етики висловила занепокоєння порушенням норм етики журналістами та редакціями, а також трансляванням мови ворожнечі у ЗМІ щодо нападу невідомими на ромів поруч із центральним залізничним вокзалом «Київ-Пасажирський» 23 жовтня 2018 року. Також Незалежна медійна рада розглянула факт трансляції телеканалом ICTV розгрому табору ромів у рамках передачі «Надзвичайні новини» від 9 червня 2018 року⁶³. НМР дійшла висновку, що при трансляції телеканал ICTV припустився порушень заборони на використання телерадіоорганізацій для розпалювання національної ворожнечі та ненависті, передбаченої абзацом четвертим частини другої статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», а також стандарту збалансованості подання інформації, відображеного у статті 59 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»⁶⁴.

⁶³ Надзвичайні новини (2018, Квітень 9). ICTV.

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=l2NKpOEF6hk>

⁶⁴ Незалежна медійна рада. (2018, Червень 28). Трансляція телеканалом ICTV розгрому табору ромів у рамках передачі «Надзвичайні новини» від 9 червня 2018 року. Висновок.

URL: <https://mediarada.org.ua/case/translyatsiya-telekanalom-ictv-rozghromu-taboru-romiv-u-prohrami-nadzvyhajni-novyiny-vid-9-chervnya-2018-roku/>

Кейс 3. Ксенофобія у «Чортківському віснику»

Історія:

2 лютого 2018 року у газеті «Чортківський вісник» було опубліковано колонку головної редакторки газети Мар'яни Полянської під назвою «Жиди чи євреї?». У матеріалі авторка, використовуючи мову ворожнечі, підбурює до дискримінації та ворожого ставлення до євреїв, негативного їх сприйняття. Фактично вона робить винним у всіх проблемах України один народ. Також маніпулятивно інтерпретує історичні факти часів Другої світової війни, зокрема, пропонує розмежувати Голокост і Холокост і розглядати останній як ширше явище, від якого постраждали і українці, і білоруси. Вона стверджує: «І тепер можемо спостерігати, як жиди активно вкорінюються серед усіх гілок влади багатьох країн світу. Трамп, Меркель, Саакашвілі, Ширак, Саркозі, Берлусконі, Трумен, Лінкольн та ще безліч Президентів – усі вони євреї. ... Порошенко (Вайсман, Вальцман) – яскравий представник іудейської національності, який, як виявилось, більше думає не про країну, а про власну вигоду. І довгих три роки не бажав називати москалів агресорами, бо бізнес то там... Тимошенко (Капітельман) – єврейка, Яценюк – єврей, Гройсман – єврей, за Рабиновича його прізвище саме говорить». Закінчується колонка анекдотом про «жида, що закопав українця».

Порушення та помилки, яких припустилися в газеті:

- вживання мови ворожнечі;
- поширення антисемітських поглядів;
- експлуатація стереотипного образу єврейського народу як етносу, представники якого завжди мають справу з грошима та владою;
- використання принизливої лексики, зокрема «жид»;
- проведення лінії розподілу між українцями та євреями;
- порушення професійних стандартів (зокрема достовірності та розмежування фактів і коментарів).

Реакція:

Ця публікація не пройшла повз увагу громадськості. Так, громадянка Наталія Михальченко звернулася до Незалежної медійної ради з проханням розглянути цю публікацію на

відповідність законодавству. НМР розглянула цю справу та вирішила, що «при публікації цього матеріалу було зумисно допущено порушення абзацу четвертого частини першої статті 3 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (преси) в Україні» щодо заборони на використання преси для розпалювання національної ворожнечі, а також стандартів достовірності подання інформації та відокремлення фактів від припущень»⁶⁵.

Також публічний осуд редакторці «Чортківського вісника» винесла Комісія з журналістської етики⁶⁶. Офіс Уповноваженого Верховної Ради з прав людини надіслав редакції листа щодо «недопущення випадків поширення мови ворожнечі на сторінках вказаного видання, зокрема розміщення матеріалів, які формують упереджене ставлення до представників єврейської національності та сприяють їх стигматизації та дискримінації» та висловив прохання провести відповідну інформаційно-роз'яснювальну роботу з журналістами та працівниками редакції з означеного питання. Водночас від Уповноваженого надіслано запит до керівництва ГУ НП у Тернопільській області з проханням перевірити вищевказане повідомлення та вжити заходів реагування відповідно до вимог законодавства⁶⁷. Також прокуратура Тернопільської області розпочала кримінальне провадження за фактом розпалювання міжнаціональної ворожнечі службовою особою⁶⁸. Справа (станом на вересень 2019 р.) перебуває на стадії слідства і ще не дійшла до суду. Натомість Незалежна медіа-профспілка України усунула журналістку зі своїх рядів. Сама Мар'яна Полянська у відповідь заявляла в численних коментарях ЗМІ, що вона не хотіла нікого образити, а згодом звільнилася з газети.

⁶⁵ Незалежна медійна рада. (2018, Лютий 28). Колонка редактора «Жиди чи євреї?» в газеті «Чортківський вісник». URL: <https://mediarada.org.ua/case/38/>

⁶⁶ Комісія журналістської етики. (2018, Лютий 6). Рішення КЖЕ щодо звернення за трьома скаргами на ксенофобський текст у «Чортківському віснику». URL: <http://www.cje.org.ua/ua/complaint/skargy-shchodo-ksenofobskoyi-statti-u-chortkivskomu-visnyku>

⁶⁷ Уповноважений Верховної ради України з прав людини. (2018, Лютий 9). Уповноважений наголошує на неприпустимості поширення мови ворожнечі у ЗМІ. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/all-news/pr/upovnovazhenij-nagoloshuye-na-nepriipustimosti-poshirennya-movi-vorozhnechi-u-zmi/>

⁶⁸ Прокуратура Тернопільської області. (2018, Лютий 13). Триває розслідування у кримінальному провадженні за фактом розпалювання міжнаціональної ворожнечі. URL: https://tern.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=223810

Кейс 4. «Наші інші» – позитивний досвід представлення національних меншин

Репортерка та головна редакторка видавництва «Човен» Олеся Яремчук розпочала проєкт «Наші інші» в інтернет-виданні The Ukrainians. Це проєкт про національні меншини. Журналістка зробила вже чимало репортажів про життя волохів, ромів, гагаузів, турків-месхетинців, євреїв, вірмен, німців, болгар, ліптаків, шведів та інших. У матеріалах толерантно представлено людей інших культур, які живуть в українському суспільстві.

Журналістка пояснює надзвичайну важливість висвітлення цієї теми. «Нам потрібно говорити про національні меншини і діяти превентивно – не чекати, поки спалахне якийсь конфлікт. Говорити й розповідати про них. Так, у них інші культура й традиції, але це нічого не означає. Вони цінують і люблять Україну. Насправді всі ми, незалежно від національності, прагнемо просто кращого життя», – каже вона⁶⁹. За її словами, «події в Лоцинівці [27 серпня 2016 року в селі відбулися масові заворушення через згвалтування і вбивство дівчинки нібито 20-річним ромським чоловіком, якого пізніше було затримано; місцеві мешканці громили будинки ромів. – *Прим. авт.*] чітко показали, наскільки нетривким є спокій і як легко може виникнути конфлікт. Лише кинути сірник – і все спалахує. Для мене важливо, аби ми писали про ці спільноти наперед, говорили про те, що в них є своя культура й традиції. І це нормально. Ми можемо взаємодіяти з ними і спільно отримувати корисний результат. Ми не мусимо вступати в конфронтацію через те, що я українець, а ти – інший».

Почитати репортажі «Наші інші» можна на сайті The Ukrainians⁷⁰.

⁶⁹ Патрікеєва Н. (2017, Квітень 07). Більшості не існує: як медіа говорять про національні меншини. Medialab.

URL: <https://medialab.online/news/yakshho-my-pro-ny-h-ne-znayemo-to-yak-mozhemo-dopomogty-yak-media-govoryat-pro-menshy-ny/>

⁷⁰ Спеціальний проєкт «Наші інші».

URL: <https://theukrainians.org/category/specialprojects/nashi-inshi/>

Кейс 5. Міграційна криза в Німеччині 2015 року. Де помилялися німецькі ЗМІ

Не лише українські ЗМІ зіштовхуються із проблемами висвітлення теми національних меншин чи інших груп населення, які можуть бути дискриміновані за національно ознакою (наприклад, мігрантів чи біженців). У 2015 році під час міграційної кризи в Німеччині німецькі ЗМІ зіштовхнулися з новими етичними дилемами, яких не було раніше. Але ці виклики не пов'язані з поширенням мови ворожнечі, адже це не характерно для німецьких ЗМІ. Натомість німецька журналістка Джемма Перцген вважає, що німецькі ЗМІ надто позитивно висвітлювали те, що відбувалося, і не цікавилися в держави, чи вона готова прийняти таку кількість прибулих. «Був період, коли на всіх телеканалах можна було побачити одну й ту саму картину – як радісно вітають біженців. Нічого іншого не показували. Пізніше багато мігрантів, які давно в Німеччині, говорили: коли ми приїхали сюди, нам було так важко – чому ж нас не зустрічали аплодисментами?» – розповіла вона в інтерв'ю MediaSapiens⁷¹. Дискусія про те, чи виконували ЗМІ свою роль критики та контролю, розпочалася лише після масових нападів на жінок у Кельні. Також у цьому контексті відновилася дискусія про те, чи варто називати національність людини, яка скоїла злочин. Окрім того, журналістка звертає увагу на те, що в німецьких ЗМІ було представлено два діаметральні підходи: один представляв біженців як загрозу, інший – що Німеччина процвітаюча країна і вона впорається з цим викликом.

Помилки, яких припустилися ЗМІ:

- не виконували функції критики та контролю за діями влади, висвітлюючи тему міграційної кризи; більшість медіа були лояльними щодо політики Ангели Меркель і не змогли оцінити всі ризики та представити їх суспільству;
- німецькі ЗМІ висвітлили зі значним запізненням події у Кельні у новорічну ніч 2016 року, коли десятки жінок зазнали

⁷¹ Дораш М. (2017, Март 6). О беженцах, пропаганде и «забытой войне» в Украине – интервью с немецкой журналисткой Джеммой Перцген. Детектор медиа. URL: https://ms.detector.media/print/1411980895/o_bezhentsakh_propagande_i_zabytoy_voyne_v_ukraine_intervyu_s_nemetskoj_zhurnalistkoj_dzhemmoy_pertsgen/

сексуальних домагань і пограбувань в центрі міста. Один із телеканалів навіть публічно вибачався за запізнення;

- ЗМІ протягом тривалого періоду недостатньо висвітлювали події в Сирії; відтак німецькі громадяни могли бути упередженими, бо дуже мало знали про те, чому сирійці полишають свої домівки та змушені перебиратися до Європи;
- некритично поширювали виступи політиків на міграційні теми, які поляризували суспільство у ставленні до цієї проблеми;
- мало надавали слово самим біженцям (проте після критики ЗМІ щодо цього ситуація почала змінюватися).

Рекомендована література

1. Патрікеєва Н. (2017, Квітень 07). Більшості не існує: як медіа говорять про національні меншини. Medialab. URL: <https://medialab.online/news/yakshho-my-pro-ny-h-ne-znayemo-to-yak-mozhemo-dopomogty-yak-media-govoryat-pro-menshy-ny/>

2. Близнюк А., Бондаренко І.; Бондаренко Т.; Брошкова С.; Бутиріна М.; Василик Л.; Виртосу І.; Волковинський О.; Вялкова І.; Глушко А.; Коваль Т.; Ковальова Т., Костюченко О.; Кучер Н.; Луць Ю.; Мельникова О.; Мірошніченко П.; Мітчук О.; Пикалюк Р.; Рудченко А.; Сипченко І.; Скібан Ю.; Тарасюк В.; Теребус О., Шендеровський К., Янець Н. (2018). Права людини та мас-медіа в Україні. Збірник конспектів лекцій. URL: <https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/Digest-p.pdf>

3. Федорович І., Ковбасюк С., Ліхачов В., Буткевич М. (2011). Федорович І. (Ред.). Моніторинг проявів расової та етнічної ворожнечі чи нетерпимості в українському сегменті Інтернету – поширення мови ворожнечі та заклик до нетерпимості (мова ворожнечі як зброя для правої риторики). (с. 8). Київ, ФО-П «Борбулевич З.І.». URL: http://noborders.org.ua/wp-content/uploads/2016/02/cyberhate_2011_Butkevych.pdf

4. Рекомендації щодо використання мов національних меншин в телерадіомовленні (2003). URL: <https://www.osce.org/uk/hcnm/32312?download=true>

5. Федорович І. Сverdлова О. (2016). Що таке дискримінація – інструкція для споживачів. URL: http://noborders.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/DISK_inet.pdf

6. Tuneva M. (2011). Diversity Reporting Handbook. URL: http://www.cestim.it/argomenti/08media/2011-Diversity-Reporting-Handbook_EN.pdf

7. David Tuller. (2002). Reporting Diversity Manual. URL: <http://www.media-diversity.org/en/additional-files/documents/A%20Guides/MDI%20Reporting%20Diversity%20manual/Reporting%20Diversity%20Manual%20-%20Balkan%20%5bEN%5d.pdf>

8. Elliot G. Reporting Diversity: how journalists can contribute to community cohesion. URL: http://www.media-diversity.org/en/index.php?option=com_content&view=article&id=1499:reporting-diversity-how-journalists-can-contribute-to-community-cohesion&catid=122:diversity-manuals-a-guides&Itemid=197

9. Reporting on migration and minorities, approach and guidelines. (2017, September). URL: <https://www.respectwords.org/wp-content/uploads/2017/10/Reporting-on-Migration-and-Minorities..pdf>

10. The Tallinn Guidelines on National Minorities and the Media in the Digital Age & Explanatory Note (2019, February). URL: <https://www.osce.org/hcnm/tallinn-guidelines?download=true>

11. Toolbox: Journalism Training, Discrimination & Diversity. URL: https://www.coe.int/t/dg4/anti-discrimination-campaign/ressources/Training_toolbox/Toolbox_Journalisme_Training_Discrimination_Diversity_en.pdf

Важливі проєкти:

1. Проєкт «Без кордонів» // <http://noborders.org.ua/>
2. The Media Portrayals of Minorities Project (як медіа зображують меншини) // <https://www.mediaandminorities.org/>
3. Media Diversity Institute // <http://www.media-diversity.org/en/>

РОЗДІЛ 3 ДЕ ШУКАТИ ІНФОРМАЦІЮ

Перелік офіційних та неофіційних інституцій, які можуть бути корисними у зборі інформації, що стосується тематики національних меншин України*

ОФІЦІЙНІ ІНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Стаття 5 Закону України «Про національні меншини в Україні» визначає, що «забезпечення формування та реалізацію державної політики у сфері міжнаціональних відносин та захисту прав національних меншин України здійснюють центральні органи виконавчої влади, визначені Президентом України». Також цим законом передбачено, що «місцеві ради можуть створювати постійні комісії з питань міжнаціональних відносин, місцеві державні адміністрації – відповідний структурний підрозділ».

Станом на початок 2019 р. не існує окремого міністерства чи державного комітету, який опікувався би питаннями національних меншин. У 2014 році було створено посаду урядового Уповноваженого з питань етнічної і національної політики, проте вже в 2015 році цю посаду було ліквідовано. Натомість є відповідний департамент в Міністерстві культури України, а також відповідні відділи чи департаменти при обласних державних адміністраціях в різних регіонах.

* Інформація станом на грудень 2019 року

1. Департамент у справах релігій та національностей Міністерства культури, молоді та спорту України

Департамент було створено після ліквідації у 2010 році Державного комітету у справах національностей і релігій. Департамент має кілька відділів, які опікуються проблемами етнополітики та національних меншин. Це зокрема:

- ✓ відділ інформаційно-аналітичної роботи з питань етнополітики;
- ✓ відділ міжнародного співробітництва з питань національних меншин;
- ✓ відділ взаємодії з національними спільнотами України та закордонними українцями.

Контакти спеціалістів цих відділів можна знайти на сайті Міністерства за посиланням:

http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245168495&cat_id=244910117

✉ Адреса:

01601, м. Київ, вул. Прорізна, 15

Контакти прес-служби Міністерства:

Тел.: +38 (044) 234 15 36

E-mail: presa@mincult.gov.ua

2. Відповідні відділи чи департаменти місцевих державних адміністрацій

Контакти цих підрозділів можна знайти на сайтах держадміністрацій. Наприклад, контакти:

- ✓ управління культури, національностей та релігій Миколаївської облдержадміністрації на сайті цієї адміністрації за посиланням: <http://www.mk.gov.ua/ua/oda/pidrozidyly/kultura/>;
- ✓ департаменту з питань культури, національностей і релігій Львівської облдержадміністрації на сайті цієї адміністрації за посиланням: https://loda.gov.ua/k_n_r_struktura-ta-kontakty

3. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини здійснює парламентський контроль щодо захисту прав і свобод громадян України, іноземців, осіб без громадянства, які перебувають на території України. Відповідно це стосується і захисту прав представників національних меншин.

Сайт: www.ombudsman.gov.ua

✉ Контакти: прес-служби:

Тел.: +38 (044) 253 80 04

E-mail: press@ombudsman.gov.ua

4. Державна служба статистики України

На сайті Держстату можна знайти статистику із різних сфер.

Сайт: www.ukrstat.gov.ua

За окремим посиланням можна:

- ✓ знайти дані Всеукраїнського перепису населення за 2001 рік:
<http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>
- ✓ скласти демографічний паспорт окремої території:
http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/statfile1_c_files/pasport1.htm

НЕДЕРЖАВНІ ІНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

1. Рада міжнаціональної злагоди при Кабінеті Міністрів України

Цю інституцію створено в червні 2014 року як консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України.

Основними завданнями Ради є:

- ✓ сприяння забезпеченню координації дій органів виконавчої влади з питань державної етнонаціональної політики, захисту прав національних меншин і корінних народів;
- ✓ підготовка пропозицій щодо формування та реалізації державної етнонаціональної політики, спрямованої на дотримання прав національних меншин і корінних народів, збереження міжнаціональної злагоди в українському суспільстві, недопущення виникнення міжнаціональних конфліктів, проявів дискримінації за расовою, національною, мовною та релігійною ознаками; удосконалення законодавства з відповідних питань.

2. Рада представників корінних народів, національних меншин при Міністерстві освіти і науки України

У листопаді 2018 року склад Ради було оновлено. Оновлена Рада є наступницею Громадської ради керівників освітніх програм всеукраїнських громадських об'єднань національних меншин України, що була створена у 2009 році. До складу Ради сьогодні входять 30 представників громадських об'єднань національних меншин та кримськотатарського народу. Голова Ради – Людмила Коваленко, представниця Ради національних спільнот України, керівниця БО Центр німецької культури Widerstrahl.

Більше інформацію про раду за посиланням: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/pro-ministerstvo/doradchi-organi/rada-predstavnikiv-gromadskih-obyednan-korinnih-narodiv-nacionalnih-menshin-ukrayini-pri-mon-ukrayini>

✉ Контакти:

Прес-служба МОН: +38 (044) 481 32 62

Для запитів ЗМІ: press@mon.gov.ua

3. Рада національних спільнот України

Позиціонує себе як джерело інформації про національно-культурні об'єднання України. На сайті Ради зазначено, що до її функцій належить співпраця і консолідація зусиль, спрямованих на гармонізацію міжнаціональних відносин, збереження міжнаціональної злагоди в суспільстві, консолідацію та розвиток національностей України.

Сайт: www.radaspilnot.org.ua

✉ Контакти:

01010, м. Київ, вул. Левандовська, буд. 12

Тел.: +38 (044) 227 98 65,

+38 (067) 878 73 51,

+38 (093) 045 20 36,

+38 (050) 784 03 38,

0 800 752 012 – гаряча лінія

E-mail: radaspilnot@ukr.net

4. Конгрес національних громад України

Всеукраїнська організація, створена у грудні 2002 року. Об'єднує національні громади України – румунську, польську, литовську, естонську, молдавську, болгарську, німецьку, татарську, ромську, вірменську, угорську, єврейську. Із Конгресом постійно співпрацюють громадські організації кримських татар, греків, росіян. Він проводить активну роботу щодо інтеграції національних меншин України в українське суспільство, організує конференції, круглі столи з проблем національних меншин, міжнаціонального спілкування, національної освіти, виховання толерантності. Здійснює моніторинг міжнаціональних, міжконфесійних відносин, стану толерантності у суспільстві.

Конгрес також видає газету «Форум націй», що виходить українською мовою і поширюється по всій території України.

Сайт: www.kngu.org

✉ Контакти:

04070, Україна,

м. Київ, вул. Волоська, 8/5

Тел./факс: +38 (044) 248 36 70

Тел./факс: +38 (044) 425 97 57,

+38 (044) 425 97 58

E-mail: knou@ukr.net

E-mail із питань роботи сайту: knguorg@gmail.com

МІЖНАРОДНІ ІНСТИТУЦІЇ

1. Європейська комісія проти расизму та нетерпимості (ЄКРН)

ЄКРН – незалежний контрольний органом із прав людини, створений Радою Європи. Спеціалізується на питаннях расизму та нетерпимості. Комісія складається з незалежних та неупереджених членів, яких призначають з огляду на їхній моральний авторитет та визнаний досвід у розгляді питань, пов'язаних із расизмом, ксенофобією, антисемітизмом та нетерпимістю.

ЄКРН аналізує ситуацію в кожній із держав-членів Ради Європи щодо расизму та нетерпимості й робить пропозиції та рекомендації про способи вирішення виявлених проблем.

Останній моніторинговий звіт по Україні – за 2017 рік. У цьому звіті найнезахищенішою групою з-поміж усіх історичних етнічних, релігійних та мовних меншин названо ромів. Звіт можна завантажити за посиланням: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-ukraine-ukrainian-translation-/16808b5caa>

На сайті ЄКРН можна знайти моніторингові звіти щодо ситуації в інших країнах-членах Ради Європи, що дозволить порівняти ситуацію в Україні та інших європейських державах.

Сайт ЄКРН: <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/home>

Моніторингові звіти ЄКРН по країнах: <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/country-monitoring>

2. Комітет ООН з ліквідації всіх форм расової дискримінації

Комітет сформовано із незалежних експертів у сфері прав людини, зібраних із різних країн світу. Вони здійснюють моніторинг дотримання державами своїх зобов'язань у галузі прав людини.

Більше про Комітет можна дізнатися за посиланням (англ.): <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/cerd/pages/cerdindex.aspx>

На сайті також можна знайти документи, які було прийнято щодо України чи інших країн різними інституціями ООН: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx

У 2017 році Комітет надав свої зауваження та рекомендації для України, в яких було висловлено стурбованість зростанням расової ненависті та дискримінаційних висловлювань у громадському дискурсі, зокрема й громадськими та політичними діячами, ЗМІ, зокрема в Інтернеті й на мітингах, спрямованих головним чином на меншин, таких як роми, особи без громадянства і біженці. Окремо значну увагу було приділено питанням ромів та становищу кримських татар.

Повний текст звіту українською мовою можна знайти за посиланням: <https://detector.media/infospace/article/122778/2017-01-30-komitet-z-likvidatsii-rasovoi-diskriminatsii-zaklyuchni-zauvazhennya-po-dvadsyat-drugii-ta-dvadsyat-tretii-periodichnikh-dopovidyakh-ukraini/>

Медіаканали Прав людини ООН:

Twitter: @UNHumanRights

Facebook: [unitednationshumanrights](#)

Instagram: [unitednationshumanrights](#)

Google+: [unitednationshumanrights](#)

Youtube: [unohchr](#)

3. Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин

Посаду Верховного комісара у справах національних меншин було засновано у липні 1992 р. Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) з метою запобігання конфліктам на якнайбільш ранньому етапі напружених ситуацій, що пов'язані з проблемами національних меншин.

Управління Верховного комісара розташоване в Гаазі (Нідерланди). Місія Верховного комісара полягає у тому, щоб:

- ✓ докладати зусилля до стримування і розрядки напруженості;
- ✓ привертати увагу ОБСЄ до тих випадків, коли ситуація загрожує вийти за межі, в яких дипломатичні засоби вичерпано.

Верховний комісар публікує тематичні рекомендації та директиви, які містять консультації щодо загальних викликів і передового досвіду (їх можна знайти на сайті Верховного комісара).

Сайт: www.osce.org/hcnm

НАУКОВІ ТА ДОСЛІДНИЦЬКІ УСТАНОВИ

1. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

Один із відділів Інституту – відділ національних меншин – створено у 1992 році.

Сайт : ipiend.gov.ua

✉ Контакти:

01011, Київ, вул. Генерала Алмазова, 8

Тел.: +38 (044) 285 65 61

2. Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України

Сайт: www.idss.org.ua

✉ Контакти:

01032, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 60

Тел.: +38 (044) 486 62 38

E-mail: demography@idss.org.ua

3. Національний інститут стратегічних досліджень

Один із підрозділів інституту – відділ етнонаціональних досліджень, реінтеграції та розвитку громадянського суспільства.

Сайт: www.niss.gov.ua

✉ Контакти:

01030, м. Київ, вул. Пирогова, 7А

Тел.: +38 (044) 234 83 45;

+38 (044) 234 50 07 (приймальня)

4. Європейський центр з питань меншин (м. Фленсбург, Німеччина)

Незалежний міжнародний дослідницький інститут, заснований урядами Німеччини, Данії і федеральної землі Шлезвіг-Гольштейн. Проводить дослідження і надає інформацію щодо відносин проблем меншин у різних країнах Європи.

Сайт: www.ecmi.de

✉ Контакти:

Schiffbrücke 12-D-24939 Flensburg

Тел.: +49 (0) 461 14149 0

E-mail: info@ecmi.de

На сайтах цих наукових установ можна знайти прізвища спеціалістів та їхні наукові інтереси. Навіть якщо на сайті відсутні прямі контакти, можна використовувати для комунікації з цими експертами соціальні мережі, зокрема Facebook.

Варто шукати фахівців із питань національних меншин і в регіональних вишах. Вони можуть надати компетентну інформацію щодо відповідного регіону.

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

1. Коаліція з протидії дискримінації в Україні

Об'єднала понад 50 громадських організацій заради протидії дискримінації та просування ідей рівності. На сайті організації міститься чимало корисного матеріалу про види дискримінації, також тут можна отримати юридичну консультацію онлайн.

У команд Коаліції є експерт із прав меншин.

Сайт Коаліції: discrimi.net

E-mail: antidicampaign@gmail.com

2. Центр інформації про права людини

Створений у 2012 році й займається інформаційно-просвітницькою, освітньою, моніторинговою та адвокаційною діяльністю у сфері прав людини.

Сайт: humanrights.org.ua

✉ Контакти:

01054, Київ, вул. Ярославів вал, 33Б, 3 пов.

E-mail: op@humanrights.org.ua

Тел.: +38 (044) 272 42 52,

+38 (067) 502 08 01

3. ГО Центр «Соціальна дія»

Громадська організація, яка займається протидією ксенофобії та адвокацією прав меншин.

Сайт: socialaction.org.ua

✉ Контакти:

E-mail: info@socialaction.org.ua

Проект організації «Без кордонів» (захист прав меншин, протидія злочинам на ґрунті ненависті, моніторинг мови ворожнечі та допомога внутрішньо переміщеним особам): noborders.org.ua

✉ Контакти:

E-mail: info@noborders.org.ua

Це зовсім не весь перелік організацій, які займаються захистом прав людини, зокрема й захистом прав національних меншин. У регіонах можуть працювати й локальні громадські організації. Тримайте з ними контакти, і у вас буде більше інформації про те, що відбувається із правами людини у вашому регіоні.

КОРИСНІ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

Religion Stylebook

Цей ресурс містить визначення релігійних термінів.

Сайт: <http://www.religionstylebook.com/>

Stylebook of the South Asian Journalists Association

Містить визначення, пов'язані з релігіями та суспільствами Південної Азії.

Сайт: <http://www.saja.org/resources/stylebook.html>

Сайт про ромів: <http://www.romea.cz/english/index.php>

The Authentic Voice

Мультимедійний навчальний інструмент, спрямований на допомогу журналістам, освітянам та громадськості задля покращення відносини між людьми різних рас і етносів. Сюди входить книга, DVD-диск та посібник для викладачів. Проект розроблено Вищою школою журналістики Колумбійського університету.

Сайт: <https://theauthenticvoice.org/>

Яку інформацію і в кого запитувати:

ПАМ'ЯТАЙТЕ: ви отримаєте потрібну вам інформацію, якщо звернетесь за адресою, тобто до компетентних із визначеного питання осіб чи інституцій.

1. Усі українські державні інституції у своїй роботі керуються офіційними положеннями (так само як міжнародні інституції – відповідними регламентами), які ви можете знайти на їхніх сайтах. Саме у цих положеннях вписано функції того чи іншого органу влади. Відповідно ви можете перевірити, чи справді звертаєтесь за адресою, запитуючи якусь інформацію. Для цього перегляньте такий документ.

2. Для того щоб мати повну картину подій, варто звертатися по інформацію як до органів влади, так і до громадських організацій та незалежних експертів. Якщо ви користуватиметесь різними джерелами, це дозволить зробити глибший аналіз проблеми чи точніше відтворити хід подій.

3. Пам'ятайте, що громадські організації на відміну від органів державної влади охочіше надають інформацію про порушення у сфері прав людини. Тому підтримувати з ними контакти завжди важливо. Натомість у органів влади ви можете отримати статистику, офіційні коментарі.

4. Науковці та незалежні експерти можуть наштовхнути вас на несподівані ідеї щодо розкриття теми чи допоможуть побачити проблему з абсолютно несподіваного ракурсу.

5. Користуйтеся активно соціальними мережами та пошуковиками для того, щоб скласти перелік джерел інформації, до яких варто звертатися з визначеної теми.

РОЗДІЛ 4

ДОСВІД ІНШИХ КРАЇН⁷²

Низка міжнародних документів, наприклад, Рамкова конвенція про захист національних меншин, потребують від держав сприяти тому, щоб національні меншини мали доступ до засобів масової інформації. Проте особливу роль у цьому процесі все-таки відведено суспільним мовникам.

Крім того, також ідеться й про те, що має вироблятися достатня кількість контенту ДЛЯ національних меншин і ПРО національні меншини. Завдяки цьому можна віднайти суспільний консенсус з багатьох дискусійних питань, знизити градус конфліктності в суспільстві й сприяти інтеграції різних суспільних груп.

Традиційно суспільні мовники мають на меті сприяти культурному розмаїттю, забезпечувати представлення різних національних та етнічних меншин, тобто показувати багатоманіття суспільства, сприяти толерантності та протистояти ксенофобії. Проте практика буває іншою. І часто журналістські матеріали можуть навпаки сприяти стереотипізації чи навіть дискримінації тих чи інших груп.

НІМЕЧЧИНА

Ця країна, яка останніми роками приймає велику кількість мігрантів, дбає про поглиблення терпимості як і до щойно прибулих, так і до національних меншин. Тут також дбають про розвиток плюралізму насамперед через залучення суспільних мовників та каналу іномовлення.

⁷² Низку прикладів у цьому розділі взято із «Посібника із розмаїття», розробленого Агентством Європейського Союзу з фундаментальних прав людини у партнерстві з Європейською спілкою мовників.

WDR

WDR (німецький суспільний мовник землі Північний Рейн-Вестфалія) має веб-сторінку, присвячену темі різних релігій, зокрема й ісламу⁷³, де можна прочитати як про історію різних релігій, так і новини про життя мусульман та представників інших віросповідань у Німеччині. Тут можна знайти контент різного формату (тексти, подкасти та відео).

Також цей мовник має радіо WDR Funkhaus Europa – COSMO⁷⁴, яке називають універсальним радіо для людей з усього світу, що живуть у Північному Рейні-Вестфалії. Мовлення протягом дня здійснюється німецькою мовою, але увечері є програми десятками інших мов. У цих проєктах працюють дуже компетентні фахівці, які підтримують зв'язки з громадами меншин та громадськими організаціями. Журналісти інших редакцій часто звертаються до них по поради, коли шукають експертів та коментаторів.

WDR дуже чутливий до реакції національних меншин на свої програми. Так, у 2005 році група ромів відреагувала на програму, в якій дітей ромів було представлено як злодіїв. Мовник запросив їх для обговорення трансляції та погодився із критикою. Відбувся діалог між розробниками програми та представниками ромів.

За багато років роботи WDR напрацював хорошу практику – регулярно запрошувати представників меншин брати участь у моніторингу своїх вибраних радіо- та телевізійних програм.

ВЕЛИКА БРИТАНІЯ

Цікавим є досвід британської адміністративно-політичної частини – Уельсу, де функціонує власна мова. Ця мова важлива для Британії, так само як валлійці є важливою національною спільнотою з тривалою історією. Відповідно британський мовник BBC створив цілий відділ виробництва на місці – BBC Уельс. Завдяки цьому в Уельсі виробляють дуже велику кількість програм, розрахованих на різну аудиторію, серед яких і дитяча. Зокрема виходить програма для дітей валлійською мовою. Також є програма, яка фокусується

⁷³ Die Religionen der Welt. WDR.

URL: <https://www1.wdr.de/dossiers/religion/index.html>

⁷⁴ Radio COSMO. WDR. URL: <https://www1.wdr.de/radio/cosmo/index.html>

на історії, особистостях та визначних місцях Уельсу. Але вона не лише про минуле. Програма показує сучасні валлійські громади з акцентом на бізнес (вона, зокрема, про те, як працюють місцеві бізнес-компанії, як вони виживають і які проблеми мають). Інший контент – розважальний. Наприклад, було знято детективний серіал «Захований» (до речі, у серіалі говорили інколи англійською, інколи валлійською), який показували не лише на BBC Уельс, але й на інших каналах BBC.

Також BBC має веб-сторінку про релігію⁷⁵, де можна знайти інформацію про релігію та релігійні рухи по всьому світу, зокрема й маловідомі. На цьому ресурсі публікують про історію різних релігій, ритуали, а також історії про відомих людей. Тут є і багатоконфесійний календар святих днів.

Зрештою в Британії не лише суспільний мовник чутливий до проблематики національних меншин. Британський регулятор Ofcom зобов'язує британські телевізійні та радійні мовники упроваджувати політику рівних можливостей для різних груп (зокрема й меншин). І вони мають її дотримуватися відповідно до умов ліцензії. Цікаво, що вимоги Ofcom стосуються не лише забезпечення контентом різних груп, але й кадрової політики мовників (зокрема йдеться про справедливий підбір персоналу, за умовами якого жодна група не може бути дискримінована, та подолання недостатнього представництва тієї чи іншої групи).

ФІНЛЯНДІЯ

У цій країні фінська мова використовується як основна. Але тут також є велика шведська національна меншина, яка говорить шведською, а ще – російська та саамська, які також використовують власну мову.

Фінський суспільний мовник виробляє багато контенту для шведської мовної меншини. І цей контент різноманітний як за форматами, так і тематично. Також виробляється контент і саамською мовою. Проте є програми про саамів, які спрямовані на фінську аудиторію. Це має сприяти інтеграції національної меншини, зокрема, тому, щоб її зрозуміло і сприйняло місцеве населення.

⁷⁵ BBC Religions. URL: <http://www.bbc.co.uk/religion/religions/>

Окрім того, у Фінляндії є окремий канал, який надає контент для різних емігрантських громад.

СЛОВЕНІЯ

Закон зобов'язує Радіотелевізійну корпорацію Словенії задовольняти демократичні, соціальні та культурні потреби не лише громадян цієї країни та словенців у всьому світі, але й етнічних спільнот. Окремо в законі згадано італійську та угорську автохтонні етнічні спільноти, а також ромську спільноту: кожна із цих спільнот має свій радіо- та телеканал, який фінансується із держбюджету.

ХОРВАТІЯ

Хорватський суспільний мовник HRT має департамент у справах національних меншин, емігрантів та громадянського суспільства, який є найбільшим за кількістю журналістів. Він виробляє щотижневі журнали, ток-шоу, документальні фільми для національних меншин Хорватії, а також для хорватів, які живуть за кордоном. Національні меншини у Хорватії становлять близько 7,4% населення, й у вечірніх новинах суспільний мовник присвячує їм 1,1% свого часу.

БЕЛЬГІЯ

Фламандський мовник VRT активно впроваджує політику різноманітності. Він розвиває мережу зв'язків із представниками національних меншин, а також упроваджує практику круглих столів за участі журналістів та представників меншин, щоб обговорити конкретні теми. Так вони вибудовують комунікації між людьми, які інакше ніколи не зустрілися б.

[Deutsche Welle](#)

Ніде так не відчувається дихання різних культур, як у штаб-квартирі Deutsche Welle (DW). Це багатомовний, найбільш мультикультурний мовник Німеччини, де працює близько 3 400 людей із 60 країн.

Починаючи з 1965 року, Академія Deutsche Welle підготувала тисячі журналістів з усього світу. Оскільки DW є каналом іномовлення, то постійно розширює свою присутність у різних регіонах світу. Але тут не йдеться лише про поширення німецької культури та мови. Їхній досвід роботи з меншинами і для меншин може бути корисним і суспільним мовникам.

«Це різноманіття є скарбницею для Deutsche Welle і однією з наших сильних сторін, – говорить генеральний директор Deutsche Welle Петер Лімбург. – Ми вчимося одне в одного, і взаємодія культур, релігій і традицій постійно приносить інновації та вдосконалення. Усе засноване на демократичних цінностях німецької конституції. Мені дуже приємно працювати з такою кількістю різних, надихаючих колег»⁷⁶. Фактично політика розмаїття – це не просто формальна політика для цього мовника, це щоденне життя і функціонування.

Радіостанцію Deutsche Welle було створено у 1953 році. Тодішній президент Німеччини Теодор Гойс (до речі, він був журналістом до того, як розпочати політичну кар'єру) звернувся через новостворене радіо до аудиторії з такими словами: «Шановні слухачі далеких країн». Головною метою закордонної громадської радіостанції Німеччини було надавати інформацію аудиторії в інших країнах. На початку радіо DW було лише німецькомовним, перші програми іноземними мовами з'явилися у 1954 році. Зараз DW транслює телевізійні програми на чотирьох мовах, надає різноманітний аудіоконтент, публікує онлайн-новини на 30 мовах та активно працює у соціальних мережах.

Deutsche Welle має велику аудиторію по всьому світу (загалом це 150 мільйонів людей на тиждень), яка довіряє мовнику (за результатами міжнародних соціологічних опитувань, 96% користувачів DW кажуть, що мовник є надійним). Статті DW в Інтернеті, навіть такими мовами як пушту або китайською, мають десятки тисяч читачів, коли головними темами у них є свобода слова, права жінок, корупція або ж найкращі освітні можливості у різних країнах світу.

⁷⁶ Christoph Strack. (2018, April 6). Deutsche Welle marks 65th anniversary. URL: <https://www.dw.com/en/deutsche-welle-marks-65th-anniversary/a-43591961>

Основними своїми цінностями Deutsche Welle визначає такі:

- ✓ взаємна повага та відкритість;
- ✓ культура спілкування, яка ґрунтується на довірі;
- ✓ потенціал особистого розвитку⁷⁷.

Місія DW зобов'язує мовника не лише просувати Німеччину як країну, що є частиною європейської культури, та демократичну державу, засновану на верховенстві права, але й сприяти обміну між культурами та народами світу. Статут Deutsche Welle, затверджений у 2015 році, передбачає необхідність передавати різні погляди на різних континентах. Зазначається, що журналістський мультимедійний контент створюється «з регіону і для регіону». DW має бути важливим джерелом інформації в тих країнах, де національні мовники не можуть вільно працювати⁷⁸.

У стратегічному плані⁷⁹ Deutsche Welle на 2018-2021 роки дуже детально прописано, окрім іншого, чому DW приділяє стільки уваги мовленню іншими мовами. Наприклад, тут окремо йдеться про мовлення російською та українською мовами. Зокрема, зазначено, що актуальність російської мови зросла для DW в останні роки через політичні події в Росії та обмеження, накладені російською владою на свободу та різноманітність засобів масової інформації. Щодо України, то у документі зазначено, що хоча в Україні ЗМІ мають більшу свободу, ніж у Росії, проте українська мова має важливе значення для DW як мова країни, яка активно трансформується.

Окремо DW приділяє увагу тим країнам, з яких у Німеччину прибувають біженці. Зокрема, у стратегічному плані зазначено, що надзвичайно важливою є присутність DW у країнах, які є батьківщинами численних біженців, особливо у світлі глобального зростання міграції. Через таку кількість мов, якими послуговується Deutsche Welle, цей мовник робить великий внесок у процеси інтеграції в Німеччині. Наприклад, Академія Deutsche Welle проводить курси з німецької мови.

⁷⁷ Strength through diversity. (2012, February 4).

URL: <https://www.dw.com/en/strength-through-diversity/a-15715485>

⁷⁸ The foundations for independent journalism. (2013, January 18).

URL: <https://www.dw.com/en/the-foundations-for-independent-journalism/a-16532635>

⁷⁹ Strategic Plan 2018-2021.

URL: <https://www.dw.com/downloads/48022074/dwstrategicplan201901.pdf>

Загалом Deutsche Welle ставить за мету (про що зазначено у стратегічному плані) зміцнювати свободу вираження поглядів і демократію у всьому світі в епоху терору, пропаганди, біженців та міграції.

МІЖНАРОДНІ ПЛАТФОРМИ ДЛЯ НАВЧАННЯ

До Всесвітнього дня біженців 20 червня 2019 року Агентство Європейського Союзу з фундаментальних прав людини у партнерстві з Європейською спілкою мовників запустило нову платформу для онлайн-навчання з теми міграції, розроблену журналістами для журналістів.

Провідні світові медіа, такі як Agence France Presse, Le Monde, INA, The Guardian та Financial Times, діляться своїм досвідом із цієї теми, вони надали до посібника чимало своїх матеріалів та рекомендацій.

Посібник надає різні можливості для різних груп: як для журналістів, так і для тренерів.

Журналісти можуть пройти навчання самостійно, використовуючи цей електронний інструмент, адже посібник містить курси від журналістів та редакторів провідних ЗМІ, які діляться власними дилемами у висвітленні складної теми міграції та розмаїття. Є можливість завантажувати приклади новин та інших журналістських матеріалів для роботи та обговорення. Також платформа надає можливість для комунікації з іншими користувачами і в такий спосіб також обмінюватися досвідом.

Окремий розділ розроблено спеціально для тренерів. Він містить матеріали, які можуть бути корисними в опрацюванні нових навчальних курсів або у покращенні існуючих.

Важливо, що посібник розраховано для медіа різних типів – телебачення, друкованих та онлайн-медіа. Увагу у посібнику насамперед акцентовано на етичних стандартах, на тому, як справедливо і з повагою ставитися до людей різних національностей. Він пропагує неупередженість та людяність у роботі журналістів, увагу зосереджено на важливості контексту для забезпечення збалансованого та об'єктивного висвітлення тих чи інших тем, пов'язаних із національними меншинами та міграцією.

Посібник e-Media Toolkit можна зайти за адресою: <https://e-learning.fra.europa.eu/>

Для користування ним потрібно окремо зареєструватися та створити власний акаунт.

Посібник e-Media Toolkit базується на основі «Посібника з розмаїття» 2007 року, який також розроблено Агентством Європейського Союзу з фундаментальних прав людини у партнерстві з Європейською спілкою мовників. «Посібник з розмаїття» – це робота низки експертів та представників суспільних мовників протягом 10 років, які регулярно зустрічалися та обговорювали проблеми під егідою Європейської мовної спілки.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Автохтони

– (з грецької – корінний, місцевий) корінні жителі країни або місцевості (*джерело: Великий тлумачний словник української мови*). Автохтони не є прямим синонімом до слів «аборигени» чи «тубільці», ці слова мають різне оцінне навантаження в різних контекстах.

Антисемітизм

– одна з форм національної та релігійної нетерпимості, що виражається у ворожому ставленні до євреїв (*джерело: Великий тлумачний словник української мови*).

Біженці

– особа, яка через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів перебуває за межами країни своєї національної належності й не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань (ст. 1, Женевська конвенція про статус біженців, 1951 р.). Не можуть розраховувати на захист, гарантований біженцям, особи, які вчинили злочин проти миру, військовий злочин або злочин проти людяності; вчинили тяжкий злочин не політичного характеру за межами країни, яка надала їм притулок, і до того, як вони були допущені до цієї країни як біженці; винні у вчиненні дій, які суперечать цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй.

Часто не розрізняють, хто такі біженці, а хто – економічні та нелегальні мігранти. Біженці покидають власну країну через загрозу переслідувань і не можуть безпечно повернутися додому в існуючій ситуації. Мігрант зазвичай залишає батьківщину добровільно у пошуках кращого життя. Якщо він/вона забажає

повернутися додому, то зможе скористатися захистом свого уряду. Захист і допомогу біженцям у різних країнах світу здійснює Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, яке було створене Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 14 грудня 1950 р. і розпочало свою роботу в 1951 р.

Україна у 2002 р. приєдналася до Конвенції 1951 р. про статус біженців і Протоколу 1967 р. до неї. 8 липня 2011 р. було прийнято Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» №3671-VI.

Актуальну інформацію щодо кількості біженців можна подивитися на сайті Державної міграційної служби України: <https://dmsu.gov.ua/>

Помилки у вживанні термінів: Українські ЗМІ часто некоректно вживають термін «біженці», плутаючи його з терміном «внутрішньо переміщені особи», які з'явилися в країні після початку збройної агресії Росії проти України в 2014 р. (джерело: «АБВ... Збройний конфлікт в термінах. Путівник для України»⁸⁰)

Дискримінація

– ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними. Саме таке визначення терміну дає Закон «Про засади запобігання та протидію дискримінації», прийнятий у 2012 році.

⁸⁰ Дуцик Д., Черниш В., Вороніна В., Рюче Н., Мороз І., Паперняк О., Калупаха І. (2019). АБВ... Збройний конфлікт в термінах. Путівник для України. Київ, Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб.

URL: <https://mtot.gov.ua/files/uploads/082efe10-a3e0-11e9-9b89-731f32e113d5.pdf>

Індекс національної дистанційованості

– для виявлення рівня етнічної дистанції між представниками різних національностей використовують шкалу соціальної дистанції Е.-С. Богардуса, який від 1924 р. розробляв методики вимірювання соціальної дистанції. Величина соціальної дистанції між людьми з різних соціальних чи етнічних груп свідчить як про ступінь інтеграції і солідарності суспільства, так і про загальний рівень розвитку демократії. В Україні шкалу Богардуса почала використовувати та адаптувала соціолог Наталія Паніна. Цю методику у своїх дослідженнях використовували в Інституті соціології НАНУ. Сьогодні її застосовує соціолог Володимир Паніотто та КМІС⁸¹.

«Інший»

– термін із соціології, який трактує певну культуру як принципово відмінну від іншої, часто підкреслюючи її відокремленість. Іншими словами, «інше» передбачає створення бінарної та взаємовиключної опозиції між двома групами, які вважаються однорідними: «ми» та «вони» (*джерело: Reporting on Migration & Minoretis. Approach and guidelines*).

Ісламофобія

– різновид ксенофобії, який передбачає різні форми негативної реакції на іслам та негативне ставлення до мусульман. Різке зростання ісламофобії у світі пов'язують із терактами 11 вересня 2011 року у США. Загальноприйнятого визначення цього терміну не існує.

Корінні народи

– корінні народи формувалися як народи на певній території, які при цьому не мають своєї держави. Згідно з Декларацією ООН про права корінних народів вони мають право на самовизначення, і ніхто не може їм відмовити в такому праві.

Корінними народами в Україні є кримські татари, караїми і кримчаки. Проте офіційно цей статус не закріплений. Після

⁸¹ Паніотто В. (2008). Динаміка ксенофобії та антисемітизму в Україні (1994-2007). URL: https://www.kiis.com.ua/materials/articles/xenophobia_antisemitism.pdf

окупації Криму Росією в 2014 році в Україні відновилася дискусія про необхідність прийняття закону «Про корінні народи України», а також про офіційне визнання кримськотатарського народу корінним народом України.

Ксенофобія

– цей термін буквально означає «страх перед незнайомцями», але на практиці означає ненависть проти людини чи групи людей, яку сприймають як таку, що є «за межами громади чи нації» (джерело: *Reporting on Migration & Minorities. Approach and Guidelines*). Енциклопедія сучасної України (<http://esu.com.ua/>) визначає ксенофобію як нетерпимість, ворожість, ненависть, презирство до когось або чогось чужого, незнайомого, незвичного, а також нав'язливий страх щодо незнайомих осіб. Залежно від об'єкта, на який вона спрямована, ксенофобію поділяють на расову, етнічну, релігійну і щодо груп, які вирізняються за різними ознаками.

Мігранти (іммігранти)

– особи, які зазвичай полишають батьківщину добровільно у пошуках кращого життя. На відміну від біженців вони можуть повернутися додому чи скористатися захистом свого уряду, якщо забажають цього. Діти чи онуки мігрантів, які народилися у відповідній країні, вже не належать до цієї категорії. Закон України «Про імміграцію» визначає іммігранта як іноземця чи особу без громадянства, який отримав дозвіл на імміграцію і прибув в Україну на постійне проживання або, перебуваючи в Україні на законних підставах, отримав дозвіл на імміграцію і залишився в Україні на постійне проживання.

Мова ворожнечі

– всі види висловлювань, які поширюють, розпалюють, підтримують або виправдовують расову ненависть, ксенофобію, антисемітизм та інші форми ненависті, викликані нетерпимістю, зокрема й нетерпимістю, що виявляється у формі агресивного націоналізму та етноцентризму, дискримінації меншин і ворожого ставлення до них, а також іммігрантів та осіб, що за своїм походженням належать до іммігрантів. У цьому сенсі поняття

«мова ворожнечі» поширюється на всі висловлювання, які спрямовані проти якоїсь однієї особи або якоїсь визначеної групи осіб (джерело: *Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № 97(20)59*).

Національні меншини

– до національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою. Саме так визначає національні меншини Закон України «Про національні меншини» (від 25.06.1992 р.). На відміну від корінних народів у нацменшин є «материнська держава», наприклад, в угорців – Угорщина, у болгар – Болгарія.

У 1991 році Україна прийняла Декларацію прав національностей, в якій гарантувала всім народам, національним групам, громадянам, які проживають на її території, рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права. В Декларації зазначено, що в Україні проживають громадяни понад 100 національностей, які разом із українцями «становлять народ України».

Посібник для журналістів та журналісток
**НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ УКРАЇНИ І МЕДІА:
ДО ПОРОЗУМІННЯ ЧЕРЕЗ ТОЛЕРАНТНІСТЬ**

Діана Дуцик, Максим Дворовий

ISBN 978-966-97805-7-7

Підписано до друку 18.12.2019 р. Формат 60х90/16.
Умов. друк. арк. 6,28. Папір крейдований. Друк офсетний

Видавництво ТОВ «СІГМАТРЕЙД»
Київ, вул. Ушинського 40 , оф. 204, тел. (095) 270 32 32
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №1234 від 14.02.2003р.

Рада Європи – провідна організація із захисту прав людини континенту. Вона включає 47 держав-учасниць, 28 з яких є членами Європейського Союзу. Усі держави – учасниці Ради Європи підписали Європейську конвенцію з прав людини – договір, спрямований на захист прав людини, демократії та верховенства права. Європейський суд з прав людини контролює виконання Конвенції державами-членами.

www.coe.int

Європейський Союз – це унікальне економічне та політичне партнерство 28 демократичних європейських країн. Його цілями є мир, процвітання та свобода для 500 мільйонів його громадян у справедливому та безпечнішому світі. Для управління ЄС та прийняття його законодавства засновано органи ЄС. Основними з них є Європейський парламент (представляє народ Європи), Рада Європейського Союзу (представляє національні уряди) та Європейська Комісія (представляє спільний інтерес ЄС).

www.europa.eu

UKR

Європейський Союз та Рада Європи працюють разом для підтримки свободи медіа в Україні

Фінансується
Європейським Союзом
та Радою Європи

Впроваджується
Радою Європи